Lbm
458

ՄԻՋՆԱԳԱՐԵԱՆ ՀԱՑ ՏԱՂԱՕԱՆՁՔ

Ա.

ՅԱՒԱՐԹԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿԱՑԱՆ

ԳՆԱՀԱՏԵՑ

Ա Ջ Գ Ա Յ Ի Ն Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ա Ր Ա Ն

Ջ Ա Ք Ա Ր Ի Ա Ե Պ Ի Ս Կ Ո Պ Ո Ս Գ Ն Ո Ւ Ն Ե Ա Ց

Եւ

Ի Ւ Ր Տ Ա Ղ Ե Ր Ը

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1910.

ՋԱՔԱՐԻԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԳՆՈՒՆԵՒՃ

ԵՒ

ԻՒՐ ՏԱՂԵՐԸ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ԱԿԻՆԵԱՆ

ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԷՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԿ. ԽՍՀՄ
ԱՄՍՕ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ՎԻԵՆՆԱ
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ
1910.

Ա Զ Դ

—

Միջնադարեան հայ բանաստեղծ-ներու նուիրուած ամփոփումներու վրայ կու գայ աւելնալ Գնունեաց բանաստեղծ եպիսկոպոսին տաղերու հրատարակութիւնը: Այս տեղ ամփոփուած են 10 Տաղ եւ 12 Կաքայ. բայց ապահովապէս, ինչպէս վստահ ենք, այս աղբատ թիւը չի ներկայացներ Գաբարիայի բանաստեղծութեանց լիակատար հաւաքածոն, այլ ատոնցմէ դուրս կան ուրիշներ ալ, որոնք կը սպասեն հրատարակող ձեռքի:

Ներկայ հրատարակութիւնս լոյս տեսած է կանխաւ "Հանդէս Ամսօրեայ,, ամսագրերէն մէջ[1]. արտատպութիւնս ճոխացած է միայն Բառարանով, որ կարեւոր էր լաւ իմանալի ընելու հանւար տաղերը՝ տանճիկ, արտաք եւ պարսիկ լեզու-

---

1 Հանդ. Ամս. 1909, թ. 8, էջ 231—238, թ. 9 10, էջ 279—288, թ. 11, էջ 341—345:

ներու անծանօթ ընթերցողներու: Բառարանիս մէջ առնուած են այն ամէն օտար փոխառեալ բառերը, որոնք կիրարկուած են Զաքարիայէն. մուծած ենք նաեւ այն հայերէն բառերը, որոնք կամ իբրեւ ասիկօրէն դժուարիմանալի են, եւ կամ Զաքարիայէն կերտուած են: Փոխառեալ բառերու ստուգաբանութեան համար աչաց առջեւ ունէինք J. Th. Zenkerի Dictionnaire turc-arabe-persan (տպ. Leipzig 1866—1876) երկհատոր հռչակաւոր գործը:

Ներածութեան մէջ (էջ 17—18 ծան.) մատնանշած էինք թէ Թ. 10 Վասն դարմանի սրտին առն ունի նմանութիւններ "Վայրինատուկ մի եմ՝ բռնած ու բերած,, եւ "Հոգի միասեր դարիկ,, տաղերու հետ, որոնց հասարակաց աղբիւրը դժուարին է ցոյց տալ: Ըստ այս պէտք է յաւելուլ այժմ, թէ Թ. 10 տաղը ունի նաեւ նոր խմբագրութիւն մը Տէր Մելքիսեդեկ անուն տաղասացի մը ձեռօք մեր Թ. 466, թղ. 291ա Ձեռագրին մէջ, որ դժբախտաբար սակայն շատ վատ օրինակ է ու թերի ունի վերջաւորութիւնը. այս տեղ կը հրատարակեմ տաղս ալ իբրեւ Յաւելուած՝ ըստ բաղձանաց Մեծ. Տոքտր Հիւզանդացւոյ, որ բարե-

կամաքար ուշադրութեանս յանձնեց զայս (Թուղթ 29 Հոկտ.): Տէր Մելքիսեդեկ ընդլայնած է Զաքարիայի միտքն՝ օգտուելով նաեւ Մ. Նաղաշի "Ղարիպի կեանքն էլալի,, հետեւեալն, ուսկից քաղանտրտելի կան (Տիւիւս. տպտ. Նոտաննեանցի, էջ 37—38):

Եթէ պարագայք ներեն, մտադիր ենք հետզհետէ ի լոյս ընծայել նաեւ Զաքարիայի ժամանակակից միաբանուածեղծներու տաղերը մեր Ձեռագրաց հատուածին: Բաղձալի էր որ հմուտ ձեռնարկութեան մէջ ալլն յայտնի քանուածէրք ալ, եւ օր յառաջ տեսեան ելլէին Միջնադարեան հայ քանուածեղծներու հրնաք առեղծագործութիւնք իրենց ամբողջութեան մէջ:

Վիեննա, 24. Նոյ. 1909:

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉԸ

ՅԱՆԿ

	Էջ
ԱՋԴ	Ե–Է
ՅԱՆԿ	Թ–Ժ
ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ	1—24
1. Զաքարիայի ծնունդը, Հայրենիքը . .	1—2
2. Կրթութիւնը առ ոտս Յովսէփ, Եսայի եւ Դրիգոր Վարդապետաց	2--4
3. Գնունեաց եպիսկոպոսկը ձեռնադրուի: Գնունեաց սահմանները	4—5
4. Զաքարիա ի Հռոմ եւ ի Կ.Պոլիս: Իր Յիշատակարանը վարուց Ներսիսեան Աղեքսանդրի կից: Աստուածատուր պատրիարքի Ոսկանեան խօսքերը առ Զաքարիա	5—9
5. Զաքարիայի գրաւոր գործերը. Կալիսթենեայ Աղեքսանդրի վարուց նոր խմբագրութիւնը. Օրինակը Սսոյ եւ Կրաֆորդեան. Սսոյ Օրինակին Յիշատակարանը	9—14
6. Տաղերու Թիւը	14—16
7. Քննութիւն հարազատ եւ երկբայական տաղերու	16—18
8. Նկարագիրը Զաքարիայի տաղերու .	18—21
9. Ձեռագիրը	21—24

ԲՆԱԳԻՐՔ ՏԱՂՆԵՐՈՒ . . . . . 25—60
1. Առաջին մարդոյն նմանիս . . . . . 27—30
2. Ահա պայծառացաւ լոյս արեգական . 30—37
3. Իսկ գարուն երբ քաղցրիկ հընչէ . . 37—39
4. Այսօր դառնայ արեւն ի խոյն . . . 40—43
5. Զօրք անմարմնոցն հիանալով . . . 43—45
6. Ի մեղսամած մատանցս ընկալ . . . 46—47
7. Զվարթագ ասեմ ըզբաղձալին . . . 47—50
8. Զառածեալ մեղօք եղկելի . . . . . 50—51
9. Ամէնօրհնեալ սըրբուհի . . . . . 52—57
10. Ի քէն, Տէր, հայցեմ, Հայր զըթածական 58—60
ԿԱՓԱՑՔ . . . . . 61—77
ՑԱԽԵԼՈՒԱԾ. Տաղ դարիպուխեան ի Տէր Մելքիսեդեկէ . . . . . 78—79
ԲԱՌԱՐԱՆ . . . . . 81—86

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ અમદાવાદ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Վերջերս մեր դարու հայ անձանօթ տաղասացներէն է Զաքարիա, ծագած Աղթամարայ կղզւոյն ափանց վրայ, ուսած եւ սպրած բանաստեղծ շրջանակի մը մէջ։ Իր կենսագրութենէն ունինք բարեբախտութեամբ քաւականաչափ կարեւոր գծեր։

1. Հայրենեաք էր Զաքարիա Բզնունեաց ափանց վրայ հաստատուած խժիժ գիւղէն[1], եւ ասկէ առեալ կը կոչուի "խժլժեցի"։ Թնակութեամբն թէ դրացիութեամբն յայտնի չէ, իր կենաց համար նշանակալից եղած է Լիմ անապատն ալ, եւ կը յորջորջուի երբեմն "լմեցի"[2]։ Զաքարիա տոհմով կ'իջնար հայոց

---

1 Համմո. վարը թ. 1 տաղը։ Խժիժ, այժմ Խժիժ կամ Խժէն կոչուած, գիւղ մ'է, որ կը գտնուի "Վան-Տոսպ գաւառակի Թիմարայ մասին մէջ, Բզնունեաց ծովակի եզերքը, Ամկայ բերդին արեւելեան եւ Լմայ կղզւոյն արեւմտեան կողմը։ Ունի Ս. Աստուածածնայ անուն եկեղեցի մը եւ 100էն աւելի տուն," ըստ Ս. Էփրիկեանի՝ Բնաշխարհիկ բառարան. բ. 169։ կամ ըստ Գ. Շէրէնցի՝ Սրբավայրեր, տեղագրութիւն Վասպուրականի-Վանայ նահանգի գլխաւոր եկեղեցեաց, վանօրէից եւ ուսումնարանաց. Տփղիս 1902, էջ 74, կատուց կղզւոյ Աղթամարայ գիւղի շուրջն գտնուող 4 գիւղերէն մին է։

2 Համմո. վարը թ. 4 տաղը։

պատմութեան մէջ անուանի պուօշեանց տոհմէն[1]. եւ արեւնական կապ մ'ունեցած կը թուի ծդ դարու բանաստեղծ Խաչատուր Կեչառուեցւոյ հետ[2]: Ծնունդն պէտք է զետեղել ծե դարու երկրորդ կիսուն հաւանականաբար: Ծնողաց անուններըը յայտնի չեն, բայց ունեցած է նաեւ եղբայրներ, զորոնք իւր մէկ յիշատակարանին մէջ յիշել կը խնդրէ:

2. Բարձրագոյն դաստիարակութիւնն եւ ուսուիչներն առած է առ ոտս Ցովսէփ, Եսայի եւ Գրիգոր վարդապետաց:

Ցովսէփ վարդապետ ապահովապէս այն Ցիշատակագիրն է, որուն ձեռքէն գրուած կը յիշատակէ Հ. Պօտուրեան[3] երկու յիշատակարան յամէ 1512 "ձեռամբ անիմաստ գրչի Ցովսէփի": Ատոր ձեռքէն է անշուշտ նաեւ այն

---

1 Այս եւ յաջորդ կենսագրական ծանօթութիւնքս մեծաւ մասամբ կը քաղենք Զաքարիայի յիշատակարաններէն, զորոնք ունինք Ստոյն Կալիսթենեայ Աղեքսանդրի վարուց երկու ինքնագիր Ձեռագրաց մէջ: Հմմտ. այս մասին առ այժմ Հ. Ց. Տալէան՝ Ուսուիչասիրութիւնք Ստոյն-Կալիսթենեայ վարուց Աղեքսանդրի. Վիեննա 1892, էջ 90 եւն:

2 Ձեռ. Մատենադարանիս, թ. 98, թղ. 74ա. (Հմմտ. Տալէան՝ անդ, 125). "Որք լսէք զաղիողորմ բարառնութիւնս՝ զարմարող սորին վխալտօր կեղծէք, ե՞ւ ոչին չտաւէղ Զափարիայ եպիսկոպոս՝ գծողս եւ նկարողս Աղեկսանդր գրոցս յիշել ի Տեր:"

Եւ այլուր նոյն Ձեռագրին մէջ (անդ. թղ. 25բ). "Զվարդապետն աստուածազարդ, զխաչատուրըն կեչառեցի, 'ւ ի չառաւիղէ նորին՝ Զաքարիայ ախմաք գըննունցի, Բազում ջանիւ նորոգել զյիշատակ հարանցն իմ նախնի":

3 ԲԶՄ. 1905, էջ 492:

փոքրիկ տաղն, զոր Կ. Կոստանեանց 1623ին գրուած Սաղմոսարանի մը մէջ գտած հրատարակած է[1]: Վախճանած է Յովսէփ 1544ին մեծ սուգ թողլով Զաքարիայի: Շատ անձուկ կապերով զօդուած կը թուի Զաքարիա իւր ուսուցչին հետ, իր մէկ ոտանաւորին մէջ կ'անուանէ զանի "վարդապետ սիրալի, տէր Յովսէփ Աղթամարցի": Ու սա ուղղուած կ'ենթադրեմ 1538ին յօրինուած "Ջօրք անմարմնոցն" տաղը: Յովսէփ եղած է նաեւ աշակերտակից (կամ թերեւս վարդապետ իսկ), ինչպէս կ'երեւայ, Գրիգոր Ա. Աղթամարցւոյ, որ նուիրած է առ իւր սրտակից յամի 1524 տաղ մ'ալ սկզբնաւորութեամբ՝ "Գովեալ սուրբ հայր ոմն յարակայ[2]", որուն տներու սկզբնատառք կը յօդեն "ԳՐԻԳՈՐԻՍԷ", եւ վերջատառք "ՅՈՎՍԵՓԻՆ Է", շատ նման Զաքարիայի վերոյիշեալ տաղին, որ նմանութիւն մ'է լոկ ասոր:

Եսայի վարդապետի մասին տեղեկութիւն կը պակսի մեզի, իրեն համար օրինակած է Զաքարիա Հռոմ Աղեքսանդրի վարուց պատմութիւնն ընտիր գրչութեամբ[3]:

---

1 "Ի Յովսէփ վարդապետէ Աղթամարցւոյ ասացեալ երկու ճնաս կայ ահագին" եւն սկզբնաւորութեամբ, ընդ ամէնն 8 տող. հրտ. Նոր ժողովածու, Դ. Վաղարշապ. 1903, էջ 42:

2 Թ. 684, թղ. 18ա—19ա Մատենադարանիս: Այլ. սա անծանօթ է գայսօր տաղս:

3 Հ. Ալիշան՝ Այրարատ, 268, կ'իմանայ Հոս զԵսայի Նչեցի, ոչ ուղղութեամբ, ինչպէս նկատած է եւ Հ. Տաշեան՝ անդ, էջ 90 եւ 126:

Գրիգոր Աղթամարցւոյ անձն դժուար է որոշել համանուն եւ ժամանակակից Գրիգորներու մէջ։ Զաքարիայի օրով ԺԱ դարու առաջին քառորդէն ծանօթ է ինձ երկու Գրիգոր՝ վարդապետ եւ աշակերտ, երկուքն ալ Աղթամարցի։ Առաջինն ունի կից յորդորչանք մը՝ բառնապետ, որ եթէ կաթողիկոսի հետ նոյնիմաստ է, Զաքարիա աշակերտած կ'ըլլայ Բաբուենապետիս, եւ այս դէպքին հարկ կ'ըլլայ ուսումնասիրել եւ ճշգրտել Աղթամարայ երկու Գրիգորներուս կաթողիկոսութեան անորոշ տարիները, զոր այլուր կը թողունք ի գլուխ հանել։

Նկատելով որ Զաքարիա աշակերտած է Յովսէփ եւ Գրիգոր Աղթամարցիներու, կարելի է հետեւցընել թերեւս թէ նշած է երբեմն Աղթամար։

3. Յայտնի չէ թէ ո՛ր տարին, Զաքարիա ձեռնադրուած է եպիսկոպոս «Ամենայն Գնունեաց[1]», ասկէ առեալ մերթ կ'անուանէ ինք

---

1 Գնունեաց գաւառն կը տարածուի Վանայ հիւսիսային կողմն, ուր կը գտնուի Ամայ բերդն, Բերկրի եւն։ Ըստ Շէրենցի (անդ) կը համապատասխանէ այժմեան Թիմարայ գաւառի սահմաններուն։ Զարմանալի է որ ցայսօր առանց քննութեան մնացած է Հայոց հին պատմութեան մէջ քանիցանօթ ազգիս գրաւած երկրին սահմանները։ Անանուն Ուրծրունի (էջ 308) առաջին անգամ կը յիշէ Գնունեաց գաւառն Ուռֆէ քաղաքով (յամի 1041)։ Վարդան պատմիչ (էջ 77) գաւառիս մէջ կը դնէ նաեւ Ոփիվիսը — «Ու սա (առ Ջլոս) բողոք կալեալ ազգին Գնունեաց՝ թափել գնոսա յամայելացւոցն, որոյ երթեալ հազար արամբ Ոփիվիս գաւառ, եւ առ ինքն գումարեալ զամենայն ազգն ախիւն իրեանց, տանի բնակեցուցանէ ի Տայս»։ Ժէ դարուն Առաքել Դաւրիժեցի պատմելով Սի-

ղինք նաեւ "Գնունցի„: Ինքն կ'ակնարկուի ապահովապէս յամի 1524 Մոկաց Առինչ գիւղն գրուած Աւետարանին մէջ "ի հայրապետութեան Տեառն Ներսէսի եւ յառաջնորդութեան Տեառն Զաքարիայի[1]„: Հ. Տաշեան (էջ 126) նկատելով Խ. Կէչառուեցւոյ ազգակցութիւնը կը կարծէ. "Թերեւս նոյն իսկ այս Կէչառուաց վանաց առաջնորդ էր Խաչատրոյ շառաւիղէն Զաքարիա, որ եպիսկոպոս կը կոչէ ինք զինքը, եւ որուն ժամանակն որոշ չեմ կրնար գտնել:„ Ենթադրութիւնս սակայն որ եւ իցէ հիմ չունի. եւ Հ. Տաշեան կը գրէր տողերս, երբ անծանօթ էր իրեն Կրաֆորդեան Ձեռագիրն, որ իրաց ուրիշ մեկնութիւն տուաւ:

4. Երկար տարիներով բազմած չ'երեւար Զաքարիա աթոռոյն վրայ. շարժառիթն անմեկնելի՝ ձեռք առած է պանդխտութեան ցուպն եւ հեռացած հայրենիքէն: Արդէն 1538ին թողուցած էր գնունեաց սահմանները, վասն

րուն վկային († 1655) նահատակութիւնն կը գրէ. "էր սա յաշխարհէն Վասպուրականի, ի գաւառէն Գնունեաց՝ որ այժմ ասի Ամուկ, ի գեղջէն, որ կոչի Ալիւր„ (Առաքել, 542 = Հայոց Նոր վկաներ, 467): Ինձ ծանօթ են Գնունեաց եպիսկոպոսներէն յամի 510 Պաւղոս, որ դեռ 555ին կենդանի էր (Գէորգ թղ. 42, 74), յամի 645 Դունոյ ժողովոյն ներկայ էր Տէր Թէոդորոս (var. Թադէոս. Կանոն Դաւնոյ ժողովոյն. էջ 27), 726ին Մանազկերտի ժողովին մէջ Յովհաննէս (Հանդ. Ամս. 1905, էջ 216): Անկէ մինչեւ Զաքարիա չի յիշուիր, որչափ մեզ մատչելի աղբերք կը ներեն:

1 Հայոցպատում, Գ. § 385, էջ 269:

զի այդ թուականին յօրինած "Ջօրք անմարմնոց,, ոտանաւորին մէջ իր մասին կը գրէ ի միջի այլոց.

"Ի ւամամբ միտք իմ ի քեզ պարէ
Ա՛ոլորական եմ ի տանէ
Ջաքարիայէ սա գրեալ է
Ի թափառնիկ ոմն ազգատէ։,,

Ցամի 1544 կը գտնուէր կ. Պոլիս ի Սուլթմանաստիր, երբ պատրիարքութեան աթոռն կը նստէր Աստուածատուր վարդապետ (1537—1550)։ Թէ յաւաջագոյն արդէն ծանօթ էր Աստուածատրոյ, չենք գիտեր[1]. բայց Հոս կը բարեկամանայ սիրոյ սերտ կապերով. եւ անոր խնդրանօք կ'օրինակէ Տոյն կալինթենեայ Աղեքսանդրի վարուց օրինակ մը՝ ընտիր գրչութեամբ, որ այժմ կը պահուի ի Մանչեստր John Rylonds գրավաճառի քով։ Ասոր վրայ կը խօսինք վարը մանրամասնութեամբ։ Մատենին վերջն գրած է Ցիշատակարան մը եւ ոտանաւոր ընծայական մը. վերջինս յետոյ հրատարակելու մտքով, կը բերենք հոս յիշատակարանն ամբողջութեամբ[2]։

---

[1] Աստուածատուր, որ աշակերտն էր Դերջանցի Մաղաքիա վարդապետին (ընդ. Օր. 1903, էջ 83, մահուան տարին կը դրուի 1555, կարդա՛ 1550), թերեւս հարազատ եղբայրն իսկ ըլլայ Ջաքարիայի, եթէ յետագայ Ցիշատակարանին "եղբայր,, պարզապէս մտերմութեան յայտարար չէ։ — 1523էն ծանօթ է Աստուածատուր Մեծոփեցի մը, որուն խնդրանօք գրած է Գր. Աղթամարցի "Ծաղկունք ասեն, հերիք արա,, տաղն (կոստանեանց՝ Գր. Աղթ. 48—53)։

[2] Տալէան՝ անդ 157 հրատարակած է արդէն Ս. Վ. Պարոնեանի ընդօրինակութեան համաձայն, ուր սակայն

“Ցիշատու-բան այսմ պատի.

Փա՛ռք ամենապատիւ տէրութեանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ: Որ ետ կարողութիւն տկարոգո՝ Զաքարիայ մեղապարտ եպիսկոպոսի, պիտակ անուն բանի խնդրողի. հասանել յաւարտ պատմութեան աշխարհակալին Աղէկսանդրիա: Որ գրեցաւ ի խընդրոյ բազմերջանիկ եւ յոքներանեան, շնորհազարդ եւ բանիբուն վարժապետի Տէր Աստուածատուր պատրիարգին. որ այժմ նստի յաթոռ հայրապետին Ցոհաննու Ոսկէբերանին ի Կոստանդինուպաւլիս մեծաշուք պատուով՝ ընկալեալ զնշխանութիւն ի սուրբ յԱրփիաւորչէն մերմէ: Որ ցանկացող եղեւ այսմ կտակի. ի վայելումն անձին իւրոյ՝ բարեսիրի: Եւ յետ աստեացս յիշատակ բարի յեկեղեցի. իւրն եւ ծնողաց իւրոց. հաւրն Եաղուպին. եւ մաւրն Մահպուպին. որոց Տէր Ցիսուս Քրիստոս ողորմի. եւ վայելել տացէ զսա ընդ երկայն աւուրս Տէր Աստուածատուր քաւչապետին: Եւ ես թափուրս յամենայն բարեաց զԶաքարիայ մեղապարտ եպիսկոպոսս աշակերտ շնորհազարդ Գրիգորիս կաթուղիկոսին. եւ Ցովսէփ վարպետին. որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի դասս անմահից. եւ եղեւ ինձ մեծաւուք: Եւ տեսի զփափաք եւ զսէրն Քրէրիս մերոյ՝ յանձն առի եւ Աստուծոյ աջողութեամբն կատարեցի. գրով եւ ծաղկեալ ոսկով. եւ երանգ երանգ գունով աւճտեցի սխրալիր եղբաւրս մեր Տէր Աստուածատուր պըւէտիկոսին: Արդ որք հանդիպիք սմա տեսչութեամբ. եւ կամ աւգտութեամբ ինչ իւիք. յիշեցէք ի միտս բարիս եւ ի հայցուածս պատկանաւորս զՏէր Աստուածատուր տեսուչս: Եւ զիս վճռեալս մեղաւք՝ զԶաքարիայ եպիսկոպոս

մտած է քանի մը անճշդութիւն, զոր ուղղեցինք Ձեռագրին վրայէն, ըստ լուսանկարին, զոր հոգացած է Guppy գրավաճառն: Ձեռագրին մէջ կը գրաւե թղ. 182ա–182բ էջերն:

գծող եւ ծաղկող այսմ տառիս: Գրեցաւ սա ի թվիս Հայոց. Ջ. Ղ. Գ. (1544). ի Սուլի մանաստիրա[1] ի բռնակալութեան Սուլտան Սուլէմանին: Եւ դուք հանդիպող.ք սմա՝ աղաչեմ գձեզ որ չասէք բանս նախատանաց այլ մանաւանդ Աստուած ողորմի:„

Աստուածատուր պատրիարքն ալ փոխադարձաբար ի նշան գոհութեան կը նուիրէ Զաքարիայի անուան ոտանաւորս[2]:

Ի յԱստուածողէ ի Տէր Աստուածատուր վարդապետէ:

Զատ եւ մաքուր յախտից մեղաց,
Առաքինի եւ սրբակեաց,
Քարտուղարըդ գերապանց,
Ակն իմաստից աղբիւր շնորհաց:
Բանից ըստ յայտմ սարտասի,
Ի Սանիրայ հոգւոյդ հոսի,
Ահերմնէ մարմնոյտ աճի,
Ցեռեալ ի քիմս հոմասեռի:
Ի համասփիւռ ծաղիկ նըման
Իմաստութեան տուն աւթարան,
Նարդոյս քրքում եւ սիրական,
Պայծառ շուշան եւ պալասան:
Հեզ եւ խոնարհ հրամանատար,
Զհայցուածըս մեր յանձին կալար,
Բազում ջանիւ աշխատեցար,
Գըծագրեցեր մարգարտաշար:

---

1 Ձեռագրին մէջ գրուած էր "Սուլիման աստիրս„ գիտմամբ՝ միացընելու արգելք ըլլալուն պատճառաւ նախորդ "Գրեցաւ„ի երկայնատուսն Գը:

2 Առաջին անգամ հոս ի լոյս կը տեսնէ ոտանաւորս Կրաֆորդեան Ձեռագրէն (թղ. 183ա): Սկզբնատառք կը կազմեն "ՋԱՔԱՐԻԱՑԻ..: Օրինակին ունէր տող 19 "ի գիրֆս„, եւ տող 20 "եղբար„:

Դու ի Տեառնէ առաքեցար
Ի գիրքս յոլով աշխատեցար.
Մի նեղանար սիրուն եղբար,
Զմեզ միշտ յիշել տայ անդադար։
Յորժամ չուես ի Ստրմպաւլէս,
Եւ հեռանաս յանարժանէս,
Առ քեզ լեցի սա յիշատակ,
ՅԱստուածատուր վարդապետէս։

Այս Թուականէս յառաջ կամ յետոյ գացած է նաեւ հոմ "առ պապն Գռանկաց,, ուր գրած է "սրբագրեալ ի գրոց հնոց,, Աղեքսանդրի վարուց երկրորդ օրինակ մ'ալ "զարդարած ոսկւով եւ տնօրինականով եւ ոտանաւորով,, եւ բերած է "ի Հայս ի պարգեւս մեծ վարդապետին եւ քաջ վարդապետին իմոյ եսայեայ։,,

Ահա մեր բոլոր գիտցածը իր մասին։ Պահուան Թուականն եւ այլ պարագայք կը ճնան հետեւաբար անտոյգ։

Անցնինք իր գրական գործոց։

* * *

5. Գնունեաց եպիսկոպոսիս գրաւոր աշխատութեանց վրայ խօսելու ժամանակ պէտք է ծանրանալ ամէնէն յառաջ Աղեքսանդրի վարուց խմբագրութեան վրայ։ Այս մասին բաւականաչափ ճառած է արդէն Հ. Տաշեան իւր մենագրութեան մէջ [1]։ կարեւորներն կը քաղենք համառօտիւ։

---

1 Ուսումնասիրութիւնք Սոյն կաթող. վարուց Աղեքսանդրի, էջ 85–136։

Ստոյն կալխեթեննեայ Աղեքսանդրի վարուց հին հայ թարգմանութիւնն ԺԲ—ԺԵ դարուն նոր խմբագրութեան ենթարկուած է խաչատուր կեչառուեցւոյ ձեռօք՝ "հիւսելով գրութեան մէջ իւր քերթուածներն եւ նման կտորներ,, (էջ 95), զորոնք ապա ճոխացուցած են գրիգորիս Աղթամարցի եւ մանաւանդ ստոր աշակերտն Զաքարիա այլեւայլ կաֆաներով։

Զաքարիայի խմբագրութենէն երկու օրինակ ունինք. մին է Հ. Տաշեանէ Ստոյ օրինակ կոչուածն[1], զոր ընդօրինակած է Զաքարիա ի Հռոմ, ինչպէս կը ծանուցանէ կարեւոր յիշատակարանին մէջ, զոր ի մէջ կը բերենք հոս[2]։

"Եւ արդ զայս այսպէս համեմատեալ՝ մի ստգտանիմք յոմանց, զի զպատճառն վերագոյն ճառեցաք. այլ ընթեռնլով զսա՝ յիշման արժանի լեցի ի ձէնջ խաչատուր կեչառեցիս, ընդ նմին եւ Զաքարիա եպիսկոպոս գծողս եւ նկարողս, զի ի յարմարումն սակաւ բանից եւ ի գրչութիւն գրոցս հաւատով աշխատեցաք. նա զի հեթանոսական գրեալքըն անմիաբան են եւ անվայելուչ՝ ի վերոյ շաղկապ բայիւք որակացեալ, եւ ի ներքոյ լի անոտի կարծիւք եւ խաբէութեամբ, որպէս առ Գրասիրաւն Պտղոմէոսիւ անպատուեցաւ։ Իսկ զայս պատմութիւնս աշխարհակալին Աղեքսանդրու, զոր գրեցի իմով ձեռամբս ի մեծ քաղաքն Հռոմ առ պապն Գռանկաց, ի յաթոռ նստեալ

---

1 Մեր Մատենադարանի թ. 98, որ Ս. Պետրոսեանի ձեռօք բաղդատութիւն մ'է Ստոյ օրինակին եւ Տպագրութեան. Հմմտ. Ցուցակ, էջ 367—68 եւ Ս. Կալխեթ. էջ 129–132 եւ 152—55։

2 Ձեռ. Մատենադարանիս թ. 98, մեղ. 75ա—բ. նոյնն հրտ. եւ Տալէան՝ անդ 88–89։

պետրոսի եւ պաւղոսի առաքելոցն, սրբագրեալ ի գրոց հնոցն, սակս աւգտի, եւ զարդարեցի ոսկով եւ տնաւրինականով, եւ աւտանաւորով, ի փառս Փրկչին. եւ բերեալ ի Հայս պարգեւս մեծ վարդապետին եւ քաջ վարդապետին իմոյ Եսայեայ, եւ պարոն եղբարցն իմոց եւ հարցն Պռաւշանց տոհմին. զի եւ սակս աւկտի ինձ եւ այլ համբակաց, ոչք կամին աւկտիլ յԱղէկսանդրէ. զի թէպէտ էր յընտիր եւ ի հին աւրինակէ, այլ անյարմար եւ շաղփաղփ. վասն որոյ գտեալ եւ քերեալ քերաւղաւբէն, արարի անսուտաւբինակ ճանապարհ. զի ի յընթերուն իմասցին պրւէտիկոսքն, քարտուղարք, եւ ապայ իմասցին զիմ աշխատանս ի սմայ, զոր լիապէս վաստակեցի։„

Այս տողերու համաձայն Զաքարիա իւր առջեւի բնագիրը՝ Խաչատրոյ եւ Գրիգոր Աղթամարցւոյ խմբագրութեամբ, "զարդարած է ոսկւով„ այս է ոսկեննկարներով, զոր միշտ պարծենալով կը յիշէ եւ այլուր. այսպէս "Զաքարէ եպիսկոպոս գծողս եւ *Նկարողս* Աղեքսանդրի գրոց„ "ի Զաքարիայ եպիսկոպոս նկարողէ„ եւն։ Բայց հոս պէտք է դիտել, որ, ինչպէս Հ. Տաշեան կը միտի կարծել (էջ 130) ամէն նկարազարդ օրինակք վարուց Աղեքսանդրի Զաքարիայի հետեւողութեամբ չեն. այսպէս Զաքարիայի ժամանակակից Յովասափ Սեբաստացի մի եւ նոյն ատեն (1535) օրինակած է նկարներով եւն կալիսթենէսի գործն[1], որ այժմ կը պահուի Բերլինի Մատենադարանը (Cod. Arm. 100)։

---

1 Հեռ. մասին տես Տալէան՝ անդ, 165—166։

Երկրորդ զարդարած է "տնօրինականով", այսինքն տնօրինական ոտանաւորներով կամ կաֆաներով, զորոնք որոշելու համար խաչատրոյ կամ Գրիգորի հատուածներէն երբեմն "Ջ", համառօտագրութիւնն կը դնէ քովը եւ երբեմն "Զաքարիա եպիսկոպոս": Բայց կան հատուածներ ալ որոնք թէեւ անանուն են, բայց իր գրիչը մատնանիշ կ'ընեն. Հ. Տաշեան (անդ, էջ 132) նշանակած է այսպիսի քանի մը հատուած:

Այսպիսի անանուն հատուածներն ալ պատշաճ համարեցանք ստորեւ ի շարս Զաքարիայի հատուածներու զետեղել՝ ոչինչ հակառակ ապացոյց գտնելով Տաշեանի հաստատութեան դէմ: Մտադրութեան արժանի է հոս Հ. Տաշեանի խօսքերս. "Ասոնցմէ դուրս թէ կան ուրիշ կտորներ Զաքարիայի՝ որոշ չենք կրնար ըսել: Ինչպէս նաեւ ոչ այն ամէնն՝ որ ձեռագրաց մէջ Զաքարիայի կը տրուի՝ պէտք է որ ապահովութեամբ վերջնոյս ըլլայ. նոյնպէս նաեւ կրնան շատ մ'այն անանուն կտորներու մէջ Զաքարիայի ըլլալ, ինչպէս արդէն քանի մ'այսպիսի կտորներ յիշեցինք" (էջ 132): Ի հարկէ հոս խօսքն մեր թ. 98ի վրայ կարելի չէ տարածել, քանի որ նախագաղափարն ինքնին Զաքարիայի գրչէն է: Շատ աւելի դիւրին պիտի ըլլար այս կէտիս մէջ մեն մի հատուածներու հեղինակն ճշգրտել, եթէ ամբողջութեամբ մատչելի ըլլար մեզ երկրորդ Օրինակն Զաքարիայի ձեռքէն:

Ա. յս Օրինակն սեպհական էր ժամանակաւ անգղիական Lord Crawford and Balcarres գերդաստանի ընտանեկան մատենադարանին, եւ կը կրէր հայ գրչագրաց կարգին մէջ թ. 3։ "Մագաղաթեայ, բոլորգիր, 183 թղթով,, Ձեռագիրս հանգամանքով նման է Սոյ օրինակին՝ նկարազարդ ոսկեխառն գոյներով եւ կեչաուեան ոտանաւորներով։ Գրոցս երկարդ թերթէն 8 թուղթ եւ իններորդէն 2 թուղթ պակաս է. ունի 119 նկար եւ աւելի քան 200 ոտանաւոր. այսպէս կը նկարագրէր Ս. Վ. Պարոնեան յամի 1892 առ Հ. Տաշեան թղթին մէջ[1]։ Այժմ Կրաֆորդեան Մատենադարանն ստացած է հայերէն գրչագիրներով հանգերձ The John Rylands գրավաճառանոցն ի Մանչեստր, որուն գրավաճառն A. Guppy խնդրանօք ի ձեռն Պրոֆ. Կոնիբեարի դրաւ տրամադրութեանն երկեւ կարեւոր յիշատակարանները լուսանկարը։ Ձեռագիրը ծագած է ինքնին Զաքարիա եպիսկոպոսի ձեռքէն, եւ զուր է այս մասին Կ. Բաստաջեանի կասկածն[2] թէ "այլ ձեռաց արդիւնք է, եւ հետեւաբար կրաւ Կորդեան օրինակը Զաքարիայի իսկական ձեռագիրը չէ,, (Տաշեան՝ անդ, 182—3)։

Ստորեւ պիտի տանք Զաքարիայի հաւա-

---

1 Մանրամասնութիւնք Ձեռ. մասին տե՛ս անդ, էջ 156—60։

2 Հիմն, որուն վրայ յեցած է Բաստաջեան՝ է Ձեռագրին "Սուլիման աստիր,, ձեւն, որ, ինչպէս կանխեցինք ըսել, նպատակաւ սեղմ ունեցած է, եւ ոչ տպիտութեամբ։

ներու ամիսի հրատարակութիւնը մը 98 ձեռագրէն հանելով։

* * *

6. *Բաց ի կալիսթենեայ աղեքսանդրի վարուց նոր խմբագրութենէն ունինք Զաքարիայէն նաեւ հարուստ թուով տաղեր։ Երկու խմբի կրնանք բաժնել գաստնք. 1. Հարազատք եւ 2. երկբայականք։ Վասն զի մեզ ծանօթ են "Զաքարիա եպիսկոպոսի" ընծայուած 14 տաղ, որոնց սակայն մէկ տաղաստացի վերաբերիլը դժուարին է հաստատել։ Ասոնք են.*

Ա. ՀԱՐԱԶԱՏՔ.

1. *Տաղ ի խժլժեցւոյ Զաքարիա եպիսկոպոսէ ամենայն գնուեցաց։*

"*Առաջին մարդոյն նմանիս...*"

2. *Տաղ վարդին եւ Բլբուլին ի Զաքարիա եպիսկոպոսէ գնուեցւոյ։*

"*Ահա պայծառացաւ լոյսն արեգական...*"

3. *Տաղ վարդին եւ Բլբուլին ըստ անուան երգողին ի Զաքարիա եպիսկոպոսէ։*

"*Իսկ գարուն երբ քաղցրիկ հնչէ.*"

4. *Տաղ վարդին եւ Բլբուլին ի Զաքարիա եպիսկոպոսէ։*

"*Այսօր գառնայ արեւն ի խոյն...*"

5. Տաղ ըստ անուան երգողին ի Զաքարիա եպիսկոպոսէ. գովասանութիւն ումեմն վարդապետի:

"Զօրք անմարմնոցն հիանալով:"

6. Ընծայական առ Աստուածատուր պատրիարք "ի գծողէ Զաքարիայէ":

"Ի մեղսամած մատանցս ընկալ..."

Բ. ԵՐԿԲԱՑԱԿԱՆՔ.

7. Տաղ վարագայ խաչին ի Զաքարիայէ վարագեցւոյ ասացեալ:

"Զվարագ ասեմ զբաղձալին..."

8. Տաղ ողորմուկ:

"Զառաջեալ մեղօք եղկելի..."

9. Տաղ ի տուրբ կոյսն Մարիամ:

"Ամենօրհնեալ սըրբուհի,
դուստրը Դաւթի արքայի:"

10. Տաղ վասն Վարիպութեան:

"Ի քէն տէր հայցեմ, հայր գթական:"

11. "Աննեղ լոյս ընդ հօր ձրդին,
Որ կազմեաց պատկեր նախնին:"

12. "Տունկ ես ամենայն ծաղկանց,
Ընտրեալ ի բազում ականց..."

13. "Օրհնեալ ես միշտ ի յէութեան,
անճառ շնորհօք իմաստութեան:"

14. "Տարփամ ի լեառնըն բաղձական,
առ խորանին քում սրբբութեան:"

7. Ցանկիս առաջին թ. 1—5 տաղերն առներկբայ հարազատ կը համարինք գնունցւոյ: Հիմ ունինք առ այս մեր թ. 684 Ձեռագիրն, ուր առաջին 5 տաղերն իբրեւ միեւնոյն հեղինակի գործ միահետ կը յաջորդեն: Ասոր հետ կը հաշտուին նաեւ լեզուի եւ ոճի նոյնութիւնք: թ. 2ը՝ Հայերգ, էջ 86, կ'ընծայուի "Խաչատուր եպիսկոպոսի ամենայն գնունեաց". մեզի անյայտ է Տէվկանցի հոս օգտուած աղբերը արժէքն. մեր օրինակն սակայն կը բառնայ ամէն տարակոյս: Վերջերորդը նոյնպէս կասկած չի վերցներ, կրելով վրան բացայայտ հեղինակին կնիքը: Դժուարութիւնք կը բարդուին ամենայն սաստկութեամբ թ. 7—14 տաղերու վրայ:

թ. 7. կ'ընծայուի Զաքարիա վարագեցւոյ, որ հաւանականաբար ծէ դարու համանուն առաջնորդն է վարագայ, որ ապա Կ. Պոլսոյ պատրիարքք ալ եղաւ (1628—1633)[1], եթէ Ձեռագիրք մասնաւոր դժուարութիւն չյարուցանեն առ այս: Ինձ ծանօթ երկու Ձեռագիրք ծէ—ծԸ դարերէ են: Գնունեաց եպիսկոպոսն ալ սակայն վարագէն շատ հեռու չէ ապրած, եւ կրնար,

---

1 Առ. Դաւրիժ. 241. "եւ էր Զաքարիա վարդապետաս յերկրէն Վասպուրականի": Հ. Գ. Գուլէմէեանց՝ Սարգիս Արքեպ. Սարաֆեան, Վիեննա 1908, էջ 344—345:

ինչպէս գնուննցի, խժլժեցի, լմեցի, կոչուած է, նաեւ վարագեցի անուանուիլ։

Հայերգ, էջ ԺԱ, կը սիշէ Ա. Վ. Տէվկանց իբրեւ երգիչ "Զաքարիա կաթ. Սոյ Ջուղայեցի", որով ապահովապէս կ'ակնարկուի Ազարիա կաթ. († 1602), որուն ինձ ծանօթ երգերն "Ազարիա" կը կրեն վրանին։ Թէ թ. 8—14 տաղերու մէջ ինքն ալ ունի՞ հեղինակութիւն, որոշ բան մը չեմ կրնար ըսել։

Կայ երգիչ մ'ալ Զաքարիա Ագուլեցի որուն անունը գիտեմ միայն Տ. Վ. Պալեանի տողերէս[1]. "Զաքարիա Ագուլեցի. ԺԷ. դար։ Ասոր մասին առ այժմ կենսագրական ծանօթութիւններ կը պակսին մեզի։ Զաքարիա երգած է շատ մը տաղեր ու երգեր։ Իր երգած տաղերէն օրինակ մը անցած ըլլալով մեր ձեռքը, կը դնենք այս տեղ". Հրատարակածն է թ. 8. "Զառածեալ մեղօք եղկելի" տաղն, որ մեր երկու Ձեռագիրներու մէջ լոկ "Զաքարիա" յորջորջումն կը կրէ։ Ձուննալով ըստ այսմ որոշ ապացոյց, կը հրատարակեմ իբրեւ երկբայական ստորեւ ի շարս գնուննցւոյ տաղերու։ Միւսներէն թ. 10 շատ հաւանական կը թուի ինձ ընծայել գնուննցւոյ, նկատելով որ երգիչն "ղարիպ, կ'անուանէ ինք զինք[2], բան մը, զոր Զաքարիա ար-

---

1 Բխրակն, 1897։ էջ 738—39։

2 Կոստանեանց այս տաղին քով կը ծանօթագրէ. "Այս տաղի մէջ արծածուած են զգացմունքներ այնպիսի խօսքերով, որ կրկնուում են "Ալրի հաւուկ մի եմ բոնած ու բերած ժողովրդական երգի մէջ" (էջ 46)։ Այս երգն

դէն ողբացած է թ. 4ին մէջ։ Իրմէ կը համարիմ նաեւ թ. 9 տաղն, զոր Գ. Մսերեան Ծովաքաղի մէջ հրատարակած է խորագրեալ ներքեւ. "Զաքարիայի ուրուանն երգ ի Ս. կոյս Մարիամ"։ Մեր թ. 577 Ձեռ. մէջ անանուն է. Ս. Ղազարու Ժ. Տաղարանի մէջ (էջ 154) ցուցակի մը համաձայն ընծայուած է "եպիսկոպոսի" մը։

Թ. 11—12 ծանօթ են ինձ յիշեալ ցուցակէն, որուն համաձայն կը գտնուին Ս. Ղազարու Մատենադարանի Ա. Տաղարանին մէջ (էջ 547, 557), նոյնպէս թ. 13—14 նոյն Մատենադարանի "Ընդհանրական Պտ." Ձեռագրին (էջ 397, 400) մէջ։ Օրինակն չունենալով՝ հրատարակել չկրցանք հոս։

* * *

8. Զաքարիա իբրեւ ժամանակակից, հայրենակից եւ զուղակից Աղթամարցի բանաստեղծ Գրիգորներու եւ բանաստեղծ Խաչատուր Կեչառուեցւոյ արեւնակից, երգած է նոյն խանդով, նոյն զգածուծներով եւ նոյն պատկերներով, ինչպէս երգած են իր ժամանակակիցք։ Քնարերգու է նա, վարդի եւ բլբուլի պատկերներու առջեւ խորհրդական հայեցուծներով։ Թէ այս կէտիս եւ թէ գաղափարներու բացատրութեանց մէջ շատ մեծ ազդեցութիւն կրած է Զաքարիա իւր ուսու-

---

ալ շատ նոր բան մը չէ. մեր թ. 405 Տաղարանն, որ ԺԶ—ԺԷ դարէ կը թուի, կը բովանդակէ ի միջի այլոց նաեւ այս տաղը։ Համեմատելու է եւ "Հոգի ի ասէր Ղուկ" տաղին հետ (թ. 405, թղ. 12ա), ուր նոյնպէս կան նման մտքեր։

ցիչ Գրիգոր Կաթողիկոս Աղթամարցւոյ բանաստեղծութիւններէ, զորոնք սիրած է, ամփոփած է ի մի, յաճախ կարդացած եւ հետեւած: Այսպէս "Անա պայծառացաւ լոյն արդական,, տաղն նմանութիւն մ'է Աղթամարցւոյ "Ձեռ գնալոյ վարդին,, բանաստեղծութեան, մանր համեմատութիւնք թողուվ այլոց, կը մատնանշեմ հոս պարզապէս այս տունը.

Գրիգոր.	Զաքարիա.
Օդականցըն հաւասար	Տիրես ամենայն ծաղկանցըն
գլուխըն դու ես,	բոլոր,
Որպէս վարդայ եւ տէր	Բազմիս ի գահոյս որպէս
ամենու տիրես,	թագաւոր,
Գունովըդ վայելուչ հոտով	Արա զիս արժանի քեզ ծա-
անոյշ ես.	ռայ զինուոր.
Յամէն առաւաւտու քան	Ու ես եմ գեղեցիկ թըռ-
զարեւ փայլես:	չուն թեւաւոր:

Աւելի մեծ է նմանողութիւնը Զաքարիայի "Ջօրք անմարմնոց հիանալով,, եւ Գրիգորի "Գովեալ սուրբ հայր ոմն յարտակայ,, ցայժմ անծանօթ տաղերու մէջ. Զաքարիայինը ուրիշ բառերով շրջուած է միայն Գրիգորի տաղին. օրինակի համար այս տունը.

Գրիգոր.	Զաքարիա.
Սուրբ եւ մաքուր հայր	Նուաղեալ սիրտ իմ յոյժ
պատուական	տոչորի,
Ագի պարծանք եւ աննը-	Խանդաղակաթ առ քեզ
ման	լինի,
Յոյժ փափաքիմ քո սուրբ	Սիրով կապեալ ընդ քեզ
տեսլեան.	կապի,

Ի՛ այլ ի քեզէ ոչ բաժանի։ Քո անառակ որդիս անբան։
Իւամամբ միտք իմ ի քեզ պարէ, Երգեմ ձայնիւս նուաղէ,
Մոլորական իմ ի տանէ, Մոլորական եմ ի տանէ,
Զաքարիայէ սա գրեալ է, Գրիգորիսէ սա գրեալ է,
Ի թափառնիկոմն աղքատէ։ Ի թափառնիկոմն աղքատէ։

Այս ամէն հետեւողութիւններով հանդերձ Զաքարիա ունի ինքնուրոյն ոճ մը, ոչինչ նուազ ողորկ եւ գրաւիչ քան ժամանակակիցները։ Իր տաղերու մէջ եթէ թերութիւն մը զգալի է, այն կը կայանայ մասնաւորապէս մտաց բռնազբօսիկ արտայայտութեանց մէջ. թերութիւն մը, որ հասարակ է ընդհանրապէս ամէն միջնադարեան բանաստեղծներու. որուն պատճառն պէտք է համարիլ տներու սկզբնատառերու եւ երբեմն վերջատառերու մէջ կապուելու մոլութիւնը։ Զաքարիայի բոլոր տաղերն գրեթէ այսպէս արուեստակեալ են. առաջին, երկրորդ, չորրորդ եւ իններորդ տաղերու տնատառերու մէջ ջանացած է դասաւորել այբուբէնը։ Երրորդի մէջ յօդել "Ի ԶԱՓԱՐԻԱՅԷ,,, տասներորդին մէջ "Ի ՊԱՐԻՊ ԶԱՓԱՐԷ,,, իսկ հինգերորդին սկզբնատառերն կը կապեն "ԶԱՓԱՐԻԱՅ ՆԸՒԱՍՏԷ,,, վերջատառերն "ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ Է,,։

Մենք ստորեւ հրատարակել փորձելով Միջնադարեան հայ բանաստեղծիս մտաց արտադրութիւնքն առաջին անգամ, վստահ ենք թէ գրգիռ մ'ընծայած պիտի ըլլանք այլոց բանաստեղծիս այլ անծանօթներն ալ ի լոյս հանելու,

ըլլայ գրչագրաց ախշատակարաններ իր ձեռքէն, որոնք իր կենսագրութիւնը կրնան լուսաւորել, ըլլայ նորանոր տաղեր, որոնք իր մտաց կորովութիւնն աւելի կրնան բարձրացընել։

* * *

9. Ձեռագիս հրատարակութեան ժամանակ երկու Ձեռագիր գլխաւորաբար ունէինք աչց առջեւ։ Առաջին 5 տաղերու համար բնագիր առած ենք Ա. Ատենապարանիս թ. 684 Ձեռագիրն։ Կարեւոր Ձեռագրիս նկարագրութիւնն կու տանք հոս համառօտիւ։

Թուղթ՝ 83։ — *Մեծութիւն՝* 11×8 *սմ.*։ — *Գրութիւն միասիւն* 7×5 *սմ.*։ — *Տողք՝* 17։ — *Թերթք՝ այժմ* ա—ը։ — *Նիւթ՝ թուղթ հաստ եւ ողորկեալ, դեղնագոյն*։ — *Կազմ՝ հին կաշեկազմ*։ — *Հանգամանք՝ լաւ. եզերքներն կան այլ եւ այլ ձաքուտուքներ. պատռած ինկած են այժմ այլ եւ այլ թղթեր* (գ. *թերթէն* 2. դ. *թերթէն* 4. ե. *թերթէն* 4. զ. *թերթէն* 1 *եւ* ը. *թերթէն* 2. *թղ.* 25 *կիսով պատռած է*։ — *Գիր՝ բոլորգիր փոքր, հաստ եւ կանոնաւոր*։ — *Զարդագիրք՝ գրեթէ ամէն ոտանաւորի սկիզբը*։ — *Նշանագիրք՝ սեւագեղ եւ մանր բոլորգիր. տնատառք կարմրագիր*։ *Լուսանցքն բաժնուած է նախսէն երկու նեղ եւ դրսէն երկու լայն կարմրագծերով*։ — *Ժամանակ՝ ԺԶ դար, յետ* 1540 *տարւոյ*։ — *Գրիչ եւ ծաղկող՝ ապահովապէս*

Զաքարիա եպիսկոպոս գնուներաց։ — Տեղի եւ Տէր անյայտ։ — Ցիշատակագրութիւնք միայն Թղ. 26բ. "Երբ զայս տաղս ասես, զանարժանս յիշես, երբ որ չի յիշես նա իսկի չասես", տես եւ Թղ. 17ա, 47ա, 53ա։ — Տեղեկութիւնք՝ կողի ներսը կը գրուի. "Առաքեցաւ փոքր ձեռագիրս ի Հ. Մատթէոսէ Հաճեան. Խոտորջուր գտաւ ձեռագիրս ի խնդաձոր, ի թաղն քիշմիշին, ի տան Սիլանեան քերովբէ աղայի, որ ետ ինձ զայս ի պարգեւ. 1904. Զ. 25,,։ — Ձեռագիրս Տաղարան մ'է, ուր կը բովանդակուին. Թղ. 2ա—42բ. Գր. Աղթամարցւոյ տաղերը, Թղ. 43ա—բ. Ցովհ. Թլկուրանցւոյ "Ի մահ քանի գքեզ յիշեմ,, տաղն մէկ մասը։ Թղ. 44բ—46ա Խ. Կեչառուեցւոյ "Թէ մարդ ես,, տաղն յարկակիցներով։ Թղ. 47ա—61բ. Զաքարիայի 5 տաղերը. եւ 64բ—74բ կաթողիկոս Վարդապետի "Արարածոց տաղը,,, յօրինուած 1540ին։ Թղ. 75ա—83բ օտար նորագոյն ձեռքէ նոտրագիր մաս մը օրհնութենագրէ մը։

Գրիչն համարեցանք ԺԶ դարու բանաստեղծն Զաքարիա։ Ան այս յօժարեցուց զմեզ նախ Ձեռագրին բովանդակութիւնը, որ ինչպէս կը տեսնուի ԺԶ դարու (—1540) հեղինակաց երգերն ունի միայն։ Այսու կ'ունենանք մեզի terminus post quam 1540 թուականը։ Ժամանակ մը, որ քաջ կը պատշաճի նաեւ Զաքարիայի։ Երկրորդ հիմ ունէինք Զաքարիա հաս-

բելու գրիչ ձեռագիրս՝ այն մեծ նմանութիւնն, որ կայ Կրաֆորդեան եւ այս ձեռագիրներու գրերու մէջ: Ըստ ամենայնի մէկ գրիչ եւ մէկ նկարագիր կը մատնանշեն երկու ձեռագրացս ալ գրութիւնք. այս տարբերութեամբ միայն, որ Կրաֆորդեան Ձեռագիրն աւելի մեծ բոլորգրով գրուած է քան մեր թ. 684ը (Կրաֆորդեան Ձեռագրին մեծութիւնն է 20·5 × 15·5 cm):

Երկրորդ Ձեռագիր մ'ալ ունէինք աչաց առջեւ Մատենադարանիս թ. 663 տաղարանը, որուն նկարագրութիւնն է.

Թուղթք՝ այժմ 100: — Մեծութիւն՝ 15 × 10·5 սմ.: — Գրութիւն՝ միասիւն 10 × 6 սմ.: — Տողք՝ 15: — Թերթք՝ այժմ ԺԲ: — Նիւթ՝ Թուղթ հաստ եւ ողորկեալ, դեղնագոյն: — Կազմ՝ շատ հին, ինկած են այժմ կողերը: — Հանգամանք՝ շատ խեղճ, քայքայուած, բաժնուած եւ ինկած են շատ թերթեր եւ թղթեր: — Գիր՝ նոտր: — Զարդագիրք՝ ամէն ոտանաւորի սկիզբը: — Յորդագիրք՝ կարմրագիր. տնատուք են կարմիր եւ մանուշակ գրերով: — Ժամանակ՝ անյայտ, ԺԵ—ԺԸ դար հաւանականաբար: — Գրիչն Յովհաննէս (Թղ. 86բ): Ստացիչն Աստուածատուր (Թղ. 67բ): — Տեղի՝ անյայտ: — Կը բովանդակէ գլխաւորաբար Գրիգոր Աղթամարցւոյ տաղերը:

Բացի այս երկու տաղարաններէն գործածած ենք նաեւ Մատենադարանիս թ. 405 եւ թ. 577

տաղարանները: Առաջինը յայտնի է արդէն տա-
շեանի Ցուցակէն (էջ 856—57). երկրորդն
ընդօրինակուած է Մկրտիչ Ոսկանեանէ յԱժ-
դարխան յամի 1742: — "Տաղն վասն Ղա-
րիպուԹեան,, համեմատած ենք կերլա Հայաքա-
ղաքի Խգ. ա. տաղարանին հետ, որ օրինակուած
է 1605ին Յակոբ ԹոխաԹեցւոյ ձեռօք ի
Զամօսցա:

Կաֆաներու հրատարակուԹիւնն եղած է
ըստ Թ. 98 Ձեռագրին:

ՏԱՂԻՔ

ՔԱՐԱՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

1.

ՏԱՂ Ի ԽԺԸԺՑԻՈՅ

ՋՈՒԹԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԱՐԵՒՆԱՅՆ ԳՆՈՒՆԵՑՈՅՆ

Առաջին մարդոյն նմանիս,
որ ստեղծեաց Հայրն անեղական։
Բանըն ծոյաձին անճառ,
գնայ արար պատկեր տիրական։

Գեղեցիկ ես քան ըզնա,
որ շինեաց աչըն Հայրական։
Դու չես հողեղէն պարմէ,
՚ւ ի լուսոյն ես արփիական։

Երկնից բանակքն անմահից,
ըզպատկերըն քո հիանան։
Զքեզ իւղ մեծապին ասեմ,
որ խորհուրդ ես արքայական։

---

1 Բնագիրը ընդօրինակած է Վատիկանի թ. 684, ԹՂ. 47ա–49բ Ձեռագիրը (= A.). հանդիպած է Ա. Վ. Տեվոնյե հրատարակութեան հետ (= H. տե՛ս Հայերէն, էջ 78–81)։ Հմմտ. Հանդ. Ամս. էջ 238։

Խորագիրն A. ունի "Ասէ տաղ ի խժըժցոյ Զաքարայ եպիսկոպոսէ ամենայն գնուներաց, . H. "Ասէ տաղ Զաքարեայ գնուներաց եպիսկոպոսէ„։

4. H. մարդոյ նմանեա։ — 6. H. բանին։ — 7. H. գնայ։ — 11. H. չէ՛ ՚ւ։ — 12. H. բանակ անմահին։ — 13. H. ընդ պատկերըն։ — 14. H. իւղ։

Էեդեմաբուխ աղբեւր,
արարած.ք ի .քէն գովանան։
Ընդրեալդ ի գաւրաց վերնոց,
գովելի ես սրդւոց մարդկան։

Թագ գարմանալի կապմիս,
յարքայից գրւխոս նըշան։
Ժողովին ծաղկունք լերանցդ,
եւ տեսանին գ.քոյ գեղտ աննըմանն։

Իբր ըզմեծագաւսր բազմիս,
հոտ առնուս դու անմահութեան։
Լոյս վառիս ի գիշերի,
հալածես զխաւարս հեռւսկան։

Խոհեմ իմաստուն գինուսր,
սարսափին գաւրքն ի .քէն դողան։
Ձառ յեդեմական դրախտէն,
միշտ կանաչ եւ անթափսկան։

Կենաց պըտուղ ի լուսոյ,
անթարշամ եւ անապական։
Հոտ անուշ ի .քէն բուրէ,
փարատէ զցաւս մարդկան։

Ձայն .քո տատրակի սիրուն,
ողջախոհ մրտաւք մաքրական։
Ղամբար աստղ լուսաւսր,
ելանես ի յառաւաւտեան։

Ճմլեալ խաղող ի յորթոյ,
քաղցրահամ բաժակ բերկրութեան։

---

16. H. էգեմաբուխ աղբիւր։ — 18. H. զորաց. — 19. A. սրդոց։ — 23. H. տեսանեն... գեղդ։ — 26. H առնես։ — 28. AH. գինւսր։ — 32. H. պտուղն։ — 40. H. յորթոյն։ — 41. A. քաղցրահամ։

Մաքուր մարգարիտ մարմնով,
վարսաւոր սրովբէանըմանն։

Յարմատոց ի տունկ փըշոց,
վարդ փթթեալ արմաւ եւ շուշան,
Նոր ծաղիկ ի գնացըս ջուրց,
հոտ բուրէ ի քիմըս մարդկան։

Շաղ առնուս յառաւաւտէ,
ով տեսնի ըզքեզ հիանան։
Ոսկի խընծոր ցանկալի,
յեռեալ ես ընդ սարդիսական։

Ձքնաղ վայելուչ գունով,
երփնապարդ որպէս ծիածան։
Պատկեր նըմանհրեշտակի,
սոսկալի եւ յոյժ հրաշապան։

Ջուր մանրածաւալ գնացիւք,
ելանես ի յոսկի ական։
Ոահ դասուց հրեղինացն,
պահէ զքեզ զաւրքն անմարմնական։

Սոսկալի զըմուռ եւ խունկ,
դու աւծումն ես անապական։
Վայելուչ անգին հանդերձ,
եւ բզեսա թագաւորական։

Տաղիս երգս դրուատեցից,
զքեզ գովեմ քաղցրիկ ձայնական։
Բոտեալ ծարաւիմ հոգւով,
նըւաղիմ առ քոյդ տեսութեան։

---

43. A. սրովբէայնմանն։ — 45. A. վարթ։ H. չէ եւ։ — 49. H. տեանէ։ — 50. H. խնձոր։ — 53. A. երբնապարդ։ — 56. A. մանրայծաւալ։ H. մաքուր ծաւալ։ — 58. H. դասուցն հրեղինաց։ — 59. H. պահ։ — 64. A. դրաւատեցից։ H. դրուատից։ — 65. H. գովեն։ — 66. A. հոգով։

Ցաւաւք եմ վիրաւորեալ,
սպասեմ ես առողջութեան:
Խիւսեա զիս ի քեզ սիրով,
բըժըշկեա յախտէս զապրական:

Փութամ հեառեւիլ վարուցդ,
որ ամբիծ ես անապական:
Քոյ արարողին երդեմք
գաւրհնութիւնս միշտ եւ յաւիտեան:

Ջ.

ՏԱՂ ՎԱՐԴԻՆ ԵՒ ԲԼԲՈՒԼԻՆ

Ի ՋԱՔԱՐԻԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԷ ԳՆՈՒՆՑԻՈՑ

Քանզի բլբուլն ասէ:

Ահա պայծառացաւ լոյն արեգականն,
Այսաւր ելեալ ծագեաց յաշխարհս ամենայն,
Թռչունքըն մեզ բերեալ աւետիս գարնան,
Քաղցրիկ եղանակեն ըզերգս աւրհնութեան:

Բըլնէ երկիր ըզբոյս, ծաղկաւք գարդարի,
Ոստունք եւ ճիւղք ծառոցն ամէն փըթըթի.

---

70. ԱՀ. *էիւսեայ:* — 71. Ա. *բըժըշկեայ:* — 72. Հ. *հեառեւել:*

Ջ. Բնագիրը առնուած է թ. 684. թղ. 49բ—57ա (= Ա.). համեմատուած է Տէվնոյի հրատարակութեան հետ (= Հ. պէս հայերէն, էջ 86—91): Հմմտ. Հանդ. Ամս. 279—281:

Խորագիրն Ա. ունի "...ի Ջաքարիա եպիսկոպոսէ գնունցո„: Հ. "...ի Խաչատուր եպիսկոպոսէ Ամենայն գնուներացո„:

3. Հ. լուռն այս պողը: — 4. Հ. լոյս: — 5. Հ. *եւ ծագեաց յաշխարհ:* — 8. Ա. *ըզբուսս:* Հ. *քան երկիս բուսոք...:* — 9. Ա. *ճուղք:*

Ծաղկին ապգի ապգի, տան ծավիքս ծափի.
Եւ գհոտն անուշ բուրեն ի քիմս ամենի։

Գայ բլբլուլն իջանէ ի մէջ բաղչենին,
Խընդրէր եւ որոնէր բզիւր սիրելին.
Ետես որ էր ի քուն ի մէջ կոկոնին,
Սիրով քաղցրը խաւսէր զբանս ողորմագին։

Դու վարդ ես անթառամ ի դրախտն Ադենի
Մեծ թագաւոր եւ տէր ծաղկանցն ամենի.
Ի քո գունէտ ծաղկունքն ամէն զարդարի,
Եւ պայծառ գեղեցիկ փայլեն ի յերկրի։

Ես կու պրիմ ի քէն երբ լինիմ հեռի,
Եւ գաւրն ի բուն շրջիմ ողորմ ու լալի,
Զար եւ ֆիդան կանչեմ թուչնոցն ամենի,
Որ թէ շաքար տան ինձ, նայ սապր ու լեղի։

Զարթիր, ով սիրելի, ի յառաւաւտին
Որ ես դու սարսափելի ահեղ տեսողին.
Շարժէ քաղցրիկ հոդմով բզէթերթըտ քոյին,
Եւ վիս արժանացո տեսութեան նորին։

Էկեալ զուռմին ասէ թուչնոց բլբուլին,
Սիրով արեկ մտնուինք մէջ կանաչ բաղչին.

---

10. H. *ծաղիկք*։ — 11. H. *ամէնի*։ — 12. H. *գայր բլբուլն իջանէր ի մէջ բաղչէնին*։ — 13. A. *բզուր*։ — 14. H. *ետես որ ի նեըքոյ էին կոկոնին*։ — 15. H. *քաղցրախօսէր*։ *ողոգին*։

17. H. *ծաղկանց ամէնի*։ — 18. H. *գունէգ*։ *զարդարին*։ — 13. H. *փայլին*։

20. H. *յերք*։ — 22. H. *ջան ու... ամէնի*։ — 23. H. *նա*։

25. H. *ուր ես*։ — 26. H. *բզէթերթդ*։ — 27. H. *լոնէ վիս*։ A. *արժանացոյ*։

28. A. ⵡⵓⵍⵅ ⵓⵅⵜⵜⵍ ⵎⵏⵍⵅ- ⵜⵜⵍ 68 ⵍⵓⵏⵅ, ⵅⵔ- ⵅⵓ ⵔⵓⵓⵔⵔ ⵅⵏⵅⵜ ⵒⵍⵍⵍⵓⵔ (ⵜⵔⵍ. 50ⵒ ⵅ ⵅ- 51ⵜ ⵎⵍ- ⵜⵅⵍ)։ ⵜⵅⵔⵜⵔⵔ ⵍⵔⵜⵓⵓⵜⵜ ⵅⵏⵜ Sⵅⵎⵓⵏⵜⵅ ⵜⵔⵅⵏⵓⵍⵅⵏ։ — H. *եկեալ*։

Որ գան լերանց ծաղկունք մէջ վըրան զարնեն,
Ուրախանան ընդ մեզ ի տեսըն վարդին։

Ըզտիւ եւ ըզգիշերն եմ ես անդադար,
Զիմ աչըս ծանուցանեմ նորա հաւատար.
Որ գայ վարդըն սիրով առնէ ինձ ղըսար,
Թէ չէ գընամ լինիմ ի յիրմէն բէզար։

Թուչունք հաւատար ինձ երանի տան,
Թէ վարդն է գեղեցիկ եւ յոյժ պատուական.
Որ սիրով գարդարէ զծաղկունքն ամենայն,
Զշաղն ի նմանէ առնուն եւ պայծառանան։

Ժողովեցան ծաղկունքն եւ սիրով եկին,
Տեսին զշահ բլբուլն ի մէջ տերեւին.
Ամենքըն խոնարհեալ երկիր պագեցին,
Եւ գվարդն ընդ բլբուլն ձայնիւ գովեցին։

Իսկ բլբուլն ընդ ղումրին քաղցր եղանակէր,
Տեսեալ զվարդն ուրախ եւ սիրտն ծափէր.
Գունովըն գեղեցիկ հոտովն անուշ էր,
Որ զամենայն ծաղկունք ինքն զարդարէր։

Լսեմ ես ղքոյ ձայնդ յերեկոյին,
Զառնեմ դուր եւ դադար ի մէջ գիշերին,
Ի քոյ բազում սիրոյն ես կու թառամիմ,
Զշաղն ես չառնում նա ես թօթափիմ։

Խաղաղ ամպն ի վերուստ քաղցր ցօղէ քեզ,
Եւ միշտ կանանչ պահէ անարատ ըզքեզ.
Դու գեղեցիկ լուսով հէնց աննըման ես,
Որ յամէն առաւաւտու քան զարեւ ծագես։

Ձաղիկ անթառամ ծնեալ ծովային,
Վառեալ ի գիշերի եւ բոլոջածին.

---

32. Հ. Ջոխ։

Դու մաքուր պատկերով ես նրման լուանին
Որ լինի բոլորեալ ի տաճարն հընգին։

Կարմիր է քո շրթունքդ եւ միշտ ի վառ
եւ ամենայն լեզու ճառել չըկարէ.
Կլափդ մուշկ ու ամբար անուշահոտ է,
եւ լեզուդ ի բերանդ Մըրի շաքար է։

Հոտով ես դու անճառ պատկերդ է ի վառ,
Գունով ես գեղեցիկ եւ լուսանկար.
Սիրով համբուրեցից իմ սրտով յօժար,
եւ ծըրարեմ գքեզ յիմ հոգիս հաւասար։

Զայնիւրս պաղատիմ առ սրբութիւնդ հեզ,
Սիրով քաղցր խաւսիր, տուր պատասխան մեզ,
Որ գիմ աղաչանս դու անտես չառնես,
եւ դառնացեալ ոգով ի քէն չի մերժես։

Զաւղելով ըզքունն ի յաչացս հանի,
եւ ծարաւեալ անձինս զարտասուս արբի.
Ի քոյ բազում սիրոյտ զմարմինս մաշեցի,
Լացի գկարաւտեալս ի քում սեղանի։

Պատմի խաւսի ընդ հրեշտակին եւ միխիթարի զնա պատասխանի տալով այսպէս։

Ճարտար եւ իմաստուն քաջ արքայ լըռէ,
Դու ես ինձ սիրելի ի բոլոր սրտէ,

---

62. H. անուշահոտէ։
68—71. H. «—Ն է.
"Զայնիւրս պաղատիմ առ սրբութիւնդ
Հեզ սիրով ու քաղցրախօսիր դու.
Տուր պատասխան մեզ չառնես անտես.
եւ դառնացեալ ոգով ի քէն չմերժես„։
71. A. ոգով։ — 73. H. արտասուեցի։ — 74։ H. Ն— է քոյ։ A. սիրուտ. H. սիրոյդ։ — 75. A. լացոյ.
76. H. խօսեցաւ ընդ բլպուլին եւ միխիթարեաց զնա այսպէս։

Ի քոյ անչափ սիրոյտ իմ սիրտս ի վառ է
Էն արարիչն Աստուած որ ծածկապէտն է։

Մաքուր եւ պատկերով գեղեցիկ թուչուն,
Դու ես լեզուով լատիֆ եւ մրտաւք արթուն,
Սիրուն քաղցրաբարբառ ի մէջ հաւերուն,
Եւ հանապազ նոցա ես ուրախութիւն։

Յառաջագոյն դու գաս եւ զիս հարցանես,
Շրջիս ի մէջ բաղչին եւ զիս որոնես,
Սիրով եւ քաղցրութեամբ զիս զարթուցանես,
Եւ ծաղկանցն ամենայնի պարծանք ցուցանես։

Նըստիր դու ի կառս իմ եւ բըլպուլ երգէ
Թող քոյ շիրին լեզուտ իակի չըլուէ,
Նուրբ եւ բարակ ձայնով դու ըզիս գովէ,
Որպէս որ սրբութեանըտ քոյ վայելէ։

Շընորհքն աստուածային ի քեզ իջանէ,
Եւ աղբեւրս գետաւրէն ի քէնէ բըղխէ,
Զպասքեալ ծարաւի սիրտս արբուցանէ,
Եւ տերեւապատ քոլով ըզիս զարդարէ։

Որով եւ փափաքիմ ըզքոյ գալդ առ իս,
Վահեմ թէ հեռանաս զինչ լինիմ դերիս.

---

80. A. *սիրուտ*. H. *սիրոյդ*։ — 81. A. *ծածկայգէտն*. H. *որ ծածկագէտ է*։

82. H. *մաքուր պատկերով. եւ...*։ — 83. A. *լեզուով*։ 84. H. *սիրով*։ A. *քաղցրայբարբառ*։

87. H. *շրջես*։ — 89. H. *բարձանց*։

90. H. *բլբուլն*։ — 91. H. *լեզուէդ... չի լռէ*։ — 93. H. *սրբութեանդ իսկ վայել է*։ A. *վաելէ*։

95. H. *ի քեզնէ*։ — 97. H. *գետերեւապատ*։

98. H. *ըզ-նի եւ*։ *փափագիմ*։ *գալդ իմ առ իս*։ — 99. H. *հեռանամ*։

Եթէ յանկարծ ի միջ թրփիս երեւիս,
Նա բերկրեալ դուարճանայ իմ սիրտս եւ հոգիս:

Զրկայ քեզ աւրինակ յամէն կենդանի,
Տեսեամբրտ գեղեցիկ եւ զարմանալի,
Յերբ որ ծով աչերրտ քոյ կու թարթի,
Իսկ դողայ ամենայն յաւդուածս եւ սարսի:

Պարզ եւ մաքուր յրտտակ գերթ հայելի ես,
Ուր գիմ գեղեցկութիւնս միշտ տեսանեմ ես.
Եւ քան զամէն ակունքըն պատուական ես,
Որպէս մեղու խորիսխ քաղցր եւ անուշ ես:

Զրեղէն կամարն ես դու երկնային,
Եւ լուսեղէն կամարն հաստատեալ ի նմին.
Ժողովէ ամպրս թեթեւ, տուր անձրեւս անդին,
Եւ շինէ զմարգարիտն ի մէջ սադաֆին:

Ոանկա որպէս բզկալ սպիտակ ու կարմիր,
Եւ կատարեալ սիրով ի ներս մերձեցիր.
Եթէ խելք ու գաֆար ունիս նայ գիտցիր,
Որ գիմ ծածուկ խորհուրդս զամէն յայտնեցիր:

Գոհացաւ ընդ պատասխանին նորա. բացեալ զբերան ի սրինգնաց գնայ եւ ասէ:

Սիրով պատասխանեց բըլպուլն վարդին
Ուրհնեմ ես անդադար րոցերրն վերին,

---

100. A. յանգարծ: H. թրփին: — 101. ը-ոնէ եւ: — 104. A. յերփ: H. աչերդ: — 105. A. յաւդեածս:
107. H. յոր. H. որ: — 110. H. Հրեղէն կամար: — 111. H. կամարս: — 111. H. ժողովիս յամպս: — 112. H. շինես մարգարիտն:
116. H. խելք ու ջաֆար ունիս նա: A. գիցիր: — 117. H. որ իմ... խորհուրդ:
118—119. H. գոհացաւ ընդ պատասխանիս նորա բացեալ զբերան: — 120. H. պատասխանեաց... ընդ վարդին:

Որ լըցեր է զպատակերտ քոյ լուսով ի լին,
Եւ զարմանք է ցուցեր ամէն հողածնին։

Վարդ ես դու վայելուչ կանաչ տերեւով,
Եւ լի իմաստութեամբ ես որպէս ըզծով,
Դու բազում խաւսեցար քաղցրութեամբ սիրով,
Եւ գովաստնութեամբ առ իս նամակով։

Տիրես ամենայն ծաղկանցըն բոլոր,
Բազմիս ի գահոյս որպէս թագաւոր,
Արա զիս արժանի քեզ ծառայ զինուոր
Որ ես եմ գեղեցիկ թըռչուն թեւաւոր։

Բամբ թռչունք երկնիցըն քեզ հասրաթ է,
Սիրով ինձ ասացին թէ զվարդըն գովէ,
Եթէ մէկ պահ լըռես, նայ քեզ գունահ է,
Որ հանապազ յառջեւդ քան զջահ ի վառ է։

Ցայտէ լոյսըն թափանց ի քոյին թերթէ,
Որպէս ըզճառագայթս ի յարեգակնէ,
Եւ ըզնըշոյլ քոյ շողիտ ի սիրտս իմ ծագէ,
Եւ կատարեալ սիրով ի քեզ հաստատէ։

Իւղ ես մեծագին որպէս պալասան,
Եւ խորհուրդ արքային, ով վարդ պատուական,
Դու ես նոր առաւաւտ եւ գուշակ գարնան,
Եւ խընդութիւն բերես ամենայն մարդկան։

---

122. H. զպատակերդ. — 123. H. ցուցեր։ — 124. H. կանանչ։ — 125. H. ընդ ես։ — 127. H. գովաստնութիւն առնես։ — 128. H. Տէր ես։ — 129. H. բազմես։ — 130. A. արայ. զինուոր։ — 131. H. որ ես դու...։ — 133. A. զվարթն։ — 134. H. նա։ — 135. H. առջեւդ։ — 138. H. եւ ի նշոյլ։ — 139. H. շողիդ ի սիրտ իմ։ — 140. H. իւղ ես։ — 141. A. վարթ պատուական։

Փարեմ ես հանապազ ըզվարդըն սիրով,
եւ զարարիչն երկնից փառաւորելով,
Որ պահէ ըզվարդն անթառամ դունով,
եւ զարդարէ զնա կանաչ տերեւով։

Քոյ թագաւորին փառք անլռելի,
Որ ի մարդկանէ անտես ի յերկինս նըստի,
Ինքն յամենայն լեզուէ աւրհնեալ եղիցի,
եւ ի հրեղէն զաւրացն միշտ երկրըպագի։

Ասէ պայս աշխարհըս խեւ գընաւնցի,
Որ կու թափէ զմարդիկ քան զտերեւ ծառի,
Դարձիր ի մեղաց ու գործէ բարի,
Որ չի կըրես ամաւթ ի կալն Ուռնայի։

3.

ՏԱՂ ՎԱՐԴԻՆ ԵՒ ԲԼԲՈՒԼԻՆ

ԸՍՏ ԱՆՈՒԱՆ ԵՐԳՈՂԻՆ Ի ՋՈՒՔԱՐԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԷ

Իսկ գարուն երբ քաղցրիկ հընչէ,
նայ հաւ բըլպուլն եղանակէ,
Եկեալ յայգին զվարդըն խընդրէ,
'Ւ ի մէջ բաղչին զնայ որոնէ։

---

144. H. փարիմ։ A. զվարթն։ H. հանապազ սիրով։ — 146. A. զվարթն։ — 147. H. կանանչ։ — 148. H. է անլռելի։ — 150. A. լեզուէ։ — 151. H. եւ հրեղէն զօրացդ։

152. H. գնուներցի։ — 154. H. եւ։

---

3. Բնագիրը առնաւած է ի ձեռագրէն Մոսկուայի Պատրիարքարանին. թ. 681, թղ. 55ա—57ա։ Հմմտ. Հանդ. Ամ. 281—82։

Ձեռագրին մէջ խորագիրը առնէր. "Գարձեալ տաղ վարդին եւ բլբլին. ըստ անուան երգողին ի Զաքարեայ եպիսկոպոսէ„։

6, 13, 24, 28, 52 վարթ։

Զաւրն անդադար ի շուռ կու գայ,
Շըրջի լերունքդ 'ւ յամէն սահրայ,
Տեանի ղծաղկունքն 'ւ ուրախանայ,
Եւ սիրով հարցանէ նոցա։

Այլ հաւ ղումրին եկեալ առ նայ,
Ասէ բըլպուլ վարդըն կու գայ.
Գընայ կանչէ բաղչին վերայ,
Մինչ որ գկանաչ փարդէն բանայ։

Ահայ գիշերն ինձ քուն չըգայ,
Գըղան կանչեմ վարդին վերայ,
Վահեմ ձայնէս իմ հեռանայ,
Աղաղակեմ երբ լուսանայ։

Քաֆուր վարդն որ զայն լսեց,
Նայ բգկանաչ փարդէն պատառեց,
Եւս կարմիր վըրան փըռեց,
Ու զշահ բըլպուլն ի ներս կոչեց։

Քաղցրիկ հոդմըն շարժէ բզմերթ քոյ,
Զիս արբուսցէ յանուշ հոտոյ,
Զըհանդարտիմ ի քոյ սիրոյ,
Բեր համբուրեմ բզտիպըն քոյ։

Ասէ վարդըն ի բըլպուլն ուրախ,
Դու արեկ յիմ վըրանս անախ.
Ինձ սիրով ծառայեա մէկ պահ,
Զիս կու քաղեն տանին անշահ։

Արթուն կենամ ես վասըն քոյ,
Երգեմ ձայնիւ գերգըս սիրոյ.
Մերձ լինիմ քեզ համբուրելոյ,
Նայ դուրանայ ցաւըս մարմընոյ։

---

14. վերա։ — 30. ծառայեայ։

Բոտեալ սիրով քոյ կու այրիմ,
Զի գքեզ տանին քաղուի շունչ իմ,
Վահեմ թ'յանկարծակի մեռանիմ,
Կարաւտով ի քէն բաժանիմ։

Ի բաց թողում ըզքեզ գընամ,
Լայրս քաղուի գինչ հեռանամ,
Դառնութեամբ կենաք ի շուտ գամ,
Եւ ի դէմ քոյ նրստեալ աղբամ։

Ի յիմ բաղչիցըս մի գընար,
Ով քաղցրաձայն մրրկիսահար,
Երբ կու գընաս գիս ի հետ տար,
Իմ կարմիր վըրանիս համար։

Աղբար ու թառ է պեղլեն քոյ,
Երթամ գիտեմ ըզպահըն քոյ.
Ի տարին մէկ ամիսըն քոյ,
Գամ իջանեմ ի բաղչէն քոյ։

Յորժամ որ վարդըն գայն լըսեց,
Ուրախացաւ զբլպուլն աւրհնեց.
Ըզնայ ի Տէր Աստուած յանձնեց,
Աղբով ի յիւրմէն բաժանեց։

Էլեալ բլպուլն արտասուալի,
Վարդին ասաց կաց կենդանի,
Մինչ որ բաղչէտ քոյ կանաչի,
Փութով դառնամ, ով սիրելի։

---

37. 40. քաղի։ — 38. յանգարծակի։
45. քաղցրայձայն։ — 46. գընայս։ — 55. ի յուրմէն։ — 56. արտասուալի։

4.

ՏԱՂ ՎԱՐԴԻՆ ԵՒ ԲԼԲՈՒԼԻՆ

Ի ՋԱՓՈՐԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ա*յսաւր գառնայ արեւն ի խոյն,*
Եւ մեզ բերէ պայծառ գարուն։
Բուանին ծաղկունքըն գոյնըզգոյն,
Զմեզ արբուսցեն յանուշ հոտոյն։

Գան եւ թռչունքըն պար առնուն,
Քաղցր եղանակըն հաւերուն։
Դիլպար բըլպուլն հետ ծաղկընուն,
Շատլըխ կէնէ ի վըրայ վարդուն։

Եհարց բըլպուլն ի նոցանէ,
Թէ ըզիմ վարդն ո՛վ կու գիտէ.
Զի աէր նորա զիս կու այրէ,
Ի աչս ի լալոյ ոչ դադարէ։

Էլեալ ծաղկունքըն գընացին,
Սալամ դուղայ տարան վարդին.
Ըզբըլպուլն աէրն երգեցին,
Զայնիւ քաղցրիկ ողորմագին։

---

4. Բնագիրը առնաւած է Մոսկուայի թ. 684, թղ. 57ա—59բ Ձեռագիրէն (= A.). հաղորդաւած է թ. 663, թղ. 16ա—18բ Ձեռագրէն հետ (= B.)։ Հմմտ. Հանդ. Ամս. 282 - 83։

Խորագիրը A. առնէ «...ի Զաքարայ եպիսկոպոսէ»։ B. "Տաղ Զաքարեայ եպիսկոպոսին Լըմեցոյ ասացեալ անուշ»։

5. B. բուսանին ծաղկունք։ A. ...բսգուն։ — 6. B. Սէլամ տուվա տանին վարդուն։ A. հոտուն։

9. B. դիլպէր պիւլպիւլ։ — 10. B. կանէ։

11. B. պիւլպիւլն։ — 12. B. թէ ըզիմ։ A. վարթին։

16. B. սէլամ տուղա։ — 17. B. ըզպիւլպիւլի։

Թէ բըլպուլի սէրն հետ ինձ է,
Թող սակաւիկ մի համբերէ.
Ժուկս ելանելն իսկ պատեհ չէ,
'Ի իմ բաղչէս հաւասար փուշ է։

Իսկ ակն ունիմ նորա գալու,
Որ գայ ի յիմ բաղչէն իջնու,
Լըռէ ըզձայնն իւր ի լալոյ,
Քաղցրիկ երգէ զերգըս սիրու։

Խաղաղ չառնում ի գիշերին,
'Ի երթամ բերեմ ըզհաւ ղումրին.
Ձափս հարկանեմ ի դէմ վարդին,
Սըրտաւքս յաւժար եւ լալագին։

Կանաչ բաղչէն քոյ վայելուչ,
Ջիս մի խոյեր դու առանց սուչ.
Հաւ ղումրին երեկ ի դրուց,
Ցէր կու մերժես զիս յայլ հաւուց։

Ձայն քոյ եղեւ ինձ լսելի,
Այլ մի գընար յիանէ հեռի.
Ղամբար վառեա ի գիշերի,
Ելեալ նըստիմ քոյ առաջի։

Ճուղըտ նըստիմ յերեսմանի,
Քունն է հատեր ի գիշերի.
Մարմինս առ քեզ յոյժ ծարաւի,
Վասըն տեսլեան քոյ ցանկալի։

---

19. B. պիւլպիւլի։ — 22. B. պաղչէս։ — 23. B. գալուն։ — 24. B. պաղչէս։
25. B. լըռէ զձայն իւր ի լալու։
27. B. ի գիշերի։ — 30. B. սըրտով։
31. B. կանանչ պաղչէդ։ — 33. B. եկաւ։
37. A. վառեայ։ — 38. B. քո։
39. B. ճուղըդ։ — 42. B. քո։

Յառաւաւտուն, երբ կու բացուի,
Գոյնն է պայծառ եւ գովելի.
Նոր ձայն ածեմ քեզ սիրելի,
Սիրտ իմ սիրով քոյ ոչ յագի։

Շուռ արեկ ի բաղչէս կանաչ,
Ցիս մերձեցիր դու անամաչ.
Ուշիմ խոհեմ իմաստուն քաջ,
Ան իս մաւտեց, նըստիր ի յաջ։

Ձրքնաղ գունով ես միշտ ի վառ,
Դու ահաւոր ես ու անճառ.
Պատկերըն քոյ լուսանըկար,
Գըլուխ ծաղկանցն ես հաւասար։

Ջուապ կու տայ ինքն յամէն դամ,
Ցառաւաւտուն զփարդէս բանամ.
Ռահ սիրով բնդ քեզ կու գամ,
Ի այլ ի քեզնէ ոչ հեռանամ։

Սարսեմ ես ի քէն գողամ,
Երբ որ շարժիս նայ հիանամ.
Վերայ վարդիտ ուրախանամ,
Առնում ի դրախտըն վերանամ։

Տուր րգձայն քոյ ի գիշերիս,
Որ ծըրարեմ գքեզ ի յոգիս.

---

43. B. յառաւաւտուն։ A. բացուի։ — 44. A. գունն. B. գոյնդ։ — 46. B. սիրտս... քո։ — 47. B. շուրջ արեկ ի պաղչէս կանանչ։ — 49. B. 'ւ իմաստուն։ — 50. B. նըստիմ։ A. ի յաչ։

52. B. ու պայծառ։ — 53. B. քո։ A. լուսայնկար։

55. B. կու տա... ժամ։ — 56. B. գկանանչ փէրտէն յետ կու բանամ։ — 57. B. Հետ։ — 60. B. նա։ — 63. B. քո։

Պահացիր ի մէջ բազկաց,
Եւ սրբութեամբ համբուրէ զնա։

Ցաւ բրկութիւն փարատեցաւ,
Յորժամ զքաֆուր վարդըն տեսաւ.
Խնամամբ սիրով ծիծաղեցաւ,
Այլ սրբամութեան հոգ չի տարաւ։

Փութով ի սէր քոյ ես հկի,
Զվարդն իմ պայծառ գունով տեսի.
Քոյ արարողն աւրհնաբանի,
Յերկրէ յերկինս անլռեալի։

Զաքարիա յիմար գերի,
Սէրըն փուշ է գառն ու լեղի.
Դու աստ արա թափթիր քեզի,
Որ անդ չըլնիս խեղճ ու լալի։

ՏԱՂ ԸՍՏ ԱՆՈՒԱՆ ԵՐԳՈՂԻՆ

Ի ԶԱՒՐԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԷ ԳՈՎԱՆՆԱՒԹԻՒՆ ՈՒՄԵՄՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Զաւրք անմարմնոցն հիանալով,
Ընդ բարի վարս քո ճրգնելով,

65. B. պահչիս։ — 66. B. Համբուրեա։ — 67. B. պիւլպիւլին։ 68. B. երբոր։ A. վարթըն։ — 72. A. զվարթն։ B. գունով պայծառ տեսի։ — 73. B. արարաւղն։ — 75. AB. Զաքարիայ։ — 67 A. արայ։ B. թապտիր։

---

5. Բնագիրը առնուած է թ. 684, թղ. 60ա—61բ ձեռ. Ազգային Մատենադարանի։ Հմմտ. Հանդ. Ամս. 283—3։

Խորագիրն է՝ «Օրինակն. "Անլռ տաղ լաւ առնեան... ի Զաքարիայ...։

Եւ պարակից քեզ լինելով,
Եղանակէն զերգս ցնծալով։

Արբայական եղեր ծառայ
Ամբիծ վարուք իբր զեղիա,
Զսառնացեալս ի սէր քոյ վառեա
Եւ զհոգու ցաւս ապաքինեա։

Քարոզաւղ բանին եղեր,
Ըզմոլորեալ հաւատս դարձուցեր,
Ըզգբլորեալսըն կանգնեցեր,
Եւ ըզվիրաւորս բժժըշկեցեր։

Արքայութեան ես ժառանգորդ,
Մուծեա ըզմեզ եւ լեր կրցորդ,
Դու աղբեւր գետաւրէն եւ յորդ,
Արբուցանող տէր հոգեւորդ։

Թամեալ սիրով սիրտ իմ ցընծայ,
Հեռաստանէ առ քեզ խայտեայ,
Եւ ողջունեալ քեզ համբոյր տայ,
Սիրով ի սէր քո կապեցեա։

Ի նըւաստէ բանըս շաղկապ,
Ընդ քեզ սիրով եղէ ի կապ,
Տիւ եւ գիշեր եմ ես ի տապ,
Սիրոս յաւժարի տեսլեանդ անխաղ։

Ահայ արեւ մեզ ծագեալ է,
Զսէրն Աստուծոյ ի մեզ վառէ,
Զխաւար մըտացս իմ թաւթափէ,
Մէջ գիշերի, յառաւաւտէ։

---

9. Եղիայ։ — 10. վառեայ։ — 17. մուծեայ։ — 22. տա։

Յեդեմական դրախտին տընկոյտ,
Աննապական ծաղիկ ծառոյտ,
Պայծառ գունով փրթթեալ ի յոստ,
Հոտ քոյ բուրէ անուշահոտ:

Նըւաղեալ սիրտ իմ յոյժ տուչըրէ,
Խանդաղակաթ առ քեզ լինի,
Սիրով կապեալ ընդ քեզ կապի,
Ի այլ ի քեզնէ ոչ բաժանի:

Ընտրեալդ ի յանճառ էին
Ըզքեզ ետուր ի դարիս վերջին,
Ինըն Հարեւր Հայ թըւականին,
Ութսուն եւ եւթն այլ ընդ նըմին:

Խնամամբ միտք իմ ի քեզ պարէ,
Մոլորական եմ ի տանէ,
Զաքարիայէ սայ գըրեալ է,
Ի թափառնիկ ումն ազքատէ:

Անկեալս յերկիր կողկողագին,
Սըրտաւքս յաւժար եւ յալագին.
Տաճար լուսոյ մայր Բանին,
Լեր մեզ բարեխաւս կըրկին:

Էին անեղին տաճար,
Ծրնար զարեգակըն անճառ.
Առաւածածին Տիրամայր
Բարեխաւսեա անդադար:

---

35. անուշայհոտ:
42. Թըվականին: — 43. Զ. եւ Է.: Հայոց ՉՀԸ իբ համապատասխանէ տրվան 1538 ընթին: — 54. Տիրայմայր: — 55. բարեխաւսեայ:

6.

Ի ԳԾՈՂԷ ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ

Ի մեղսամած մատանյս բնկալ,
Տէր բարեւնիդ իմ պանծացեալ,
Հայցուածդրդ քո եղեւ լըցեալ,
Մեղապարտէս սա գրծագրեալ:
Ոսկով երանգ գունով ծաղկեալ,
Ճրշդրտագեղ գանապանեալ,
Ջայս Աղէկսանդրոս հրաշափառ,
Մի հանապազ ի ձեռն տալ:
Սիրով պահեա զսա խնամաբար,
Ի վայելումն անճինդ մընալ,
Որ չաղտոտեն գանգին գաւհար,
Ասուածամաւր սիրուն համար:
Քանզի մեղաւք եմ աղտեղեալ,
Ի ես քո յաղաւթքն եմ յուսացեալ,
Ջընջել գանցանս իմ տեառնաբար,
Որ է անթիւ եւ անհամար:
Եթէ աւգտիս բան ի սմանէ,
Եւ գմիտս քո հաճեցուսցէ,
Նա գմեղաւոր ծառայս յիշէ,
Եւ թողութիւն մեղացս հայցէ:
Նա որ ծրնաւ մարդ ի կուսէ,
Լուաց բգմեղս ի սկզբանէ,
Նա բգյանցանս քո ոչ յիշէ,
Եւ բնդ սրբոցն բգքեզ դասէ:
Տէր Ասուածատուր իմ շնորհալի
Զքեզ աղաչեմ յոյժ փարելի,
Որ վայելող ես այս տաւի,
Յիշեա եւ գիս դու ի բարի:
Զաքարիայ գրծագրողի,
Եւ անվարժող նրկարողի,

---

6. Բնագիրը տառատեսակ է կրօֆորդեան գիրերի Օրինակին թ. 3, թղ. 182բ—183ա Հմտ. Հանդ. Ամս. 284:

Մի մեղադրէք դասք արհեստի,
Զի կար մեր այս էր որ ցուցի։
Եւ իմ վարպետըն սըխրալի,
Եւ Տէր Յովսեփն Աղթամարցի,
Ի յայսմ ամի վերափոխի,
Ի ինձ սուգ եղեւ անբուժելի։
Դուք ասացէք սրտով ի լի,
Ինձ եւ նորա Տէրն ողորմի,
Որ քաղցրուսոյց էր եւ բարի,
Եւ անձանձիր յարհեստ բանի։

7.

ՏԱՂ ՎԱՐԱԳԱՅ ԽԱՉԻՆ

Ի ՁԱ·ՔԱՐԻՆՑԷ ՎԱՐԱԳԵՑԻՈՑ ԱՍԱՑԵԱԼ

Զվարագ ասեմ ըզբաղճալին,
Ըզհրեշտակաց փափագելին,
Ուր խաչափայտն էր Քրիստոսին,
Զոր էր բերեալ կոյս Հռիփսիմին։

Զվարագ ասեմ զգերզովելին,
Զերկոտասան լուսոյ տեղին,
Զաւրաւքն իջեալ Տէրն ի սրմին,
Զոր ակներեւ աշխարհս տեսին։

---

7. Բնագիրը ընդօրինակած է Մատենադարանի թ. 663, թղ. 19—20ք Ձեռագրէն (= A). հանդիպանակած է թ. 577, թղ. 120ք—121ք Ձեռագրէն (= B) եւ Ար-ձան վարդապետն ընդունէ զի հրատարակուած (1859, էջ 128—131) օրինակին (= C) հետ։ Հմմտ. Հանդ. Ամս. 284—85։

Խորագիրն A. ունի "Տաղ վարագա... վարագեցոյ ասացեալ։„ B. պարզապէս "Տաղ ի վերայ վարագայ խաչին։„

3. B. վարաք... ըզբաղծալին։ C. զվարագն։ — 4. B. փափաքելին։ — 5. B. է։ 7. B. զվարաք։ C. զվարագն... ըզգովելին։ — 9. B զօրօք... ի նըմին։ C. զաւրքն։ — 10. C. աշխարհ։

Վարագ նըման երկնից դասին,
եւ աթոռոյ Տեառն Ցիսուսին,
Այսաւր իջեալ փառաւք ի նմին
Խաչեալն Աստուած Տէր կենդանին։

Վարագ նըման էր վկասին,
Զոր ըզգենոյր Ահարոնն հին,
Երկոտասան ակունք ի նմին,
Բայց այս պայծառ էր քան զնոսին։

Զվարագ գովեմ ըզցանկալին,
Համանըման էջմիածնին,
Աթոռ մերոյ Լուսաւորչին,
Պարթեւազն սուրբ Գրիգորին։

Վարագ նըման է տապանին,
Զոր եւ կազմեաց Հայր մեր նահանին,
Մարդ եւ գազանք անդէն ապրին,
Ատ կրաւնաւորք բազում բնակին։

Վարագ նըման լեառն Սինայի,
Աստուածախաւս մարգարէին,
Թաբաւր, Հերմոն ի սա չնմանին
Այս գերագոյն է քան զնոսին։

Քարինք տեղւոյս են պատուական,
Ոսք ի լուսոյն շափիւղացան,
Ծաղկունքըն բիւր հոտալր բուսան,
Ցառուղջութիւն վիրաց մարդկան։

---

11. B. վարաք (այսպէս է այլուր)։ — 13. C. փառքն։ — 16. Ահարոն։ AB. Ահարոնին։ — 17. B. երկոտասան։ — 19. C. Վարագ։ — 22. C. պարթեւական։ — 25. C. մարդ անասունք։ — 27. B. էր։ — 29. B. Թաբոր... նովաւ պարծին։ A. ի սայ չըՕնմանին։ C. սմայ։ — BC. տեղոյս։ — 32. AB. զոր ի լուսոյն շաղախեցան։

Անդէն Թաւդիկ ճրագնաւորին,
Ընդ Ցովելայ աշակերտին,
Տաան աւր անսուաղ կեցեալ նոցին,
Խաչն յայտնեցաւ փառաւք տեսին։

Ցոր Տէր Ցիսուս իջեալ ի նմայ,
Ի լեառնն սուրբ ի Գալիլեայ,
Խընկաբեր լեառնն ուռճանայ,
Խաչեալն Աստուած յայտնի ի սմայ։

Ի հրեշտակաց բարձեալ բերի,
Անդ ուր Թաւդիկ կայր աղաւթի,
Խաչն ի լուսոյն տիպ յաւրինի,
Երկրպագեմք այսըմ հրաշի։

Երկոտասան սիւն լոյս իջան,
Հոտըն բուրեր անմահութեան,
Արգել ըզլոյս արեգականն,
Եւ կանգնեցաւ մինչեւ ցինն ժամ։

Զքեզ աղաչեմ սուրբըդ նըշան,
Քրիստոնէից լեր պահապան,
Եւ անդադար բարեխաւսեայ.
Ցորժամ գայ Տէրն ի դատաստան։

Զմիածինըն կուսածին
Աղաչեցէք վասն իմ անձին,
Քաւիչ լինել իւր ծառային
Անմահ արքայն Տէրն երկնային։

---

35. A. թադիկ. B. թոդիկ. C. թաւթիկ։ — 37. C. աւուր։ AB. անսըվաղ։ C. կեցին։ — 38. C. յայտնեալ։ — 39. AB. զոր։ — 40. B. լեառնի ի։ — 42. A. սըմայ։ B. ի նըմայ։ — 44. C. թաւթիկ։ — 45. A. ի լուսուոյն։ — 46. AB. հրաշալի։ — 48. C. բուրէ։ — 49. C. գլոյան արեգական։ — 53. AB. լեառնն եւ։ B. իջ յեռլեռ... առ այն։ — 53–54. B. երկու տողերը փոխած է։

Բամից ստեղծաւղն ամենայնին
Արժան առնէ իւր հանգըստին
Յուսացեալոցս ո՛ր ի նա դիմին
Ի յաւրն ահեղ հրապարակին։

8.

ՏԱՂ ՈՂՈՐՄՈՒԿ

Ջառաջեալ մեղօք եղկելի,
Թշուառացեալ մարմնով եմ գերի,
Մի լինիր անյոյս եւ թերի.
Սիրտ իմ, ընդէ՞ր տըրտում ես,
Ուրախ լե՛ր, ընդէ՞ր տրրտում ես։

Աստուածածին սուրբ կոյս է,
Մեղաւորաց դարձ եւ յոյս է,
Ապագային եւ այժմոյս է.
Սիրտ իմ, ընդէ՞ր տըրտում ես,
Ուրախ լե՛ր, ընդէ՞ր տրրտում ես։

Քաջալերեաց սիրտ եւ խընդա,
Ուրախ լեր անձն իմ եւ ցընծա,
Ջուարճացիր դո՛ւ եւ բերկրեա՛.

---

59. A. *ամենայնի*. C. *ամենի*։ — 61. C. *յուսացելոց*։ — 62. B. *ի յօր* C. *ի յաւուրն*։

---

8. Բնագիրը առնուած է թ. 160, թղ. 189ա. հատուածած է թ. 436, ԻԱ. թղ. 42բ (= B) Ձնագրին է՝ Տ. Վ. Պալեանէ (Բիւրակն, 1897, էջ 738—739) հրատարակուածն (= C) հետ։ Հմմտ. Հանդ. Ամս. 285։

Խորագիրն այսպէս առնէ AC. իսկ B. *Տաղ անուշ*։

2. B. *զայրացեալ*։ — 2. B. *Թշվառական*։ *ևիւ եմ*։ — 5. 10, 15, 20 BC. *սիրտ իմ վասն ընդէ՞ր*։ — 7. Bէ ճել է էբրե- ըրրրդ պառն։ — 9. B. *ապագային*։ 12. Bէ ճել է էբրե- էրրրդ պառն։ — 12. B. *քաջալերեայ, խընդայ*։

13. A. *ըառնէ իմ*։ B. *ցընծայ*։ — 14. B. *բերկրեայ*։

Սիրտ իմ, ընդէր տրտում ես,
Ուրախ լեր, ընդէր տրտում ես։

Աշխարհս ամենայն ունայն է,
Թափուր եւ դատարկ միայն է,
Զարուեթիւն ի քենէ հանէ.
Սիրտ իմ, վասն էր տրտում ես,
Ուրախ լեր, ընդէր տրտում ես։

Ըազ եւ նուագ արարած
Որ կողոպտէ զմարդն ի կենաց,
Պարտիս ապաւինիլ Աստուած.
Սիրտ իմ, վասն էր տրտում ես,
Ուրախ լեր, ընդէր տրտում ես։

Ի քեզ յուսանամ Տիրածին,
Մարիամ սուրբ Աստուածածին,
Երկրպագեմ քո Միածնին.
Սիրտ իմ, վասն էր տրտում ես.
Ուրախ լեր, ընդէր տրտում ես։

Ա՛ռ յինէն ի քեզ զայս դրրուատ,
Մի լինի բրնաւ յուսահատ,
Զաքարիաս երգէ զայս դրրուատ.
Սիրտ իմ, վասն էր տրտում ես,
Ուրախ լեր, ընդէր տրտում ես։

---

17. B. էբէր- Ր. փո-ն. Աշարհս։ — 18. B. *թա-փօր*։ — 19. B. *ի քէն*։

22—26. C. ը-նէ այս փո-նը։ — 24. B. Աստուած։

29. B. *երկիր պագանեմ Միածնին*։ C. *Միածին*։

32. B. *յինէն զայս խրատ*։ — 34. B. *Զաքա-րեայ խրատ*։

9.

ՏԱՂ Ի ՍՈՒՐԲ ԿՈՅՍՆ ՄԱՐԻԱՄ

Ի ԶՆԿԵՐԻՑՅԷ

Ամենօրհնեալ սըրբուհի,
Դուստըր Դաւթի արքայի,
Զքեզ խօսեցան Հարան երկնի,
Մայր եւ ծընօղ Յիսուսի։

Բարբառեցան քաղցրաձայն,
Մարգարէքն ամենեքեան,
Ի պըտղոյ արդարութեան
Բուսանի ծառ աննըմանն։

Գեղմըն ծածկոյթ սըրբութեան,
Ի կալըն Գեդեհոնեան,
Ցօղոյն դու ընդունարան,
Ցերկնից ու ի քեզ իջան։

Դասք երկնից զարհուրեցան,
Ի ձայնէ Գաբրիէլեան,
Ցորժամ գոչեաց քաղցրաձայն,
Թէ "Ուրախ լեր Մարիամ"։

Երկինք 'ւ երկիր ցընծացան,
Արարածք նորոգեցան.

---

9. Բնագիրը առնուած է Գ. Մխիթարեան հրատարակութեան (A) ձեռագրի մէջ (Գ. 1861/62, էջ 62—63), համեմատուած է Մոսկուայի թ. 577, թղ. 38— 39 Տաղարանին հետ (B), ուր կայ միայն առնէ պոլը։ Հմմտ. Հանդ. Ամս. էջ 286—287։

Խորագիրը A առնէ "Զաքարիայի ուրուճն երգ ի Ս. Կ. Մ.", B. "Տաղ սուրբ Աստուածածնին։"

12. B. գալն։ A. գեդէոնեան։ — 14. B. զեղան։ 19. B. լուռն 'ւ։ — B. պանծացան։

Խայտան մեռեալքն ի տապան,
Զ' ի մահուըն ազատեցան։

Զ.քեզ նախ Ադամ գուշակեաց,
Ցորժամ կընոջն "կեանս" ասաց,
Թէ յԵւայի դըստերաց
Կոյս ծընանի լոյս ազգաց։

Էնն եմ ասաց Մովսիսի,
Աստուած բոլոր համայնի,
Զինչ մանանայն սափորի,
Իջուծն յարգանդըն կուսի։

Ընդ մեզ հաշտեա, Սըրբուհի,
Կըթա ի մեզ, Տիրուհի,
Փըրկեա ըզմեզ, թագուհի,
Աստուածածին պանձալի։

35 Թագաւորին գու խորան,
Երկնաւորին բնակարան,

---

21. B. խնդան։ — 22. B. մահու։ — 23. A. վըկայեաց։ — 24. B. կընոջ։ — 27. A. Էն։ — B. Մովսէսի։ — 29. A. զի։ — 30. A իջնուծմ։ — B. յարգանան։

31—42. B. ...ՆԻ ՀԵՓԻԹԼԸ.

Ընդ նախահօրն Ադամայ,
Խօսեցաւ կինն այն Եւայ,
Պտղոյս աչեալ եւ կերայ
Թ' Աստուած լինիմ եւ չեղայ։

Թէպէտ եւ ինձ պատշաճ է,
Աստուած լինիլ յայլ առնէ.
Եւ քեզ լինիլ հնար չէ,
Զի վան քո գրեալ է։

Ժամանակ գայ անցանի,
Վեց դարըն գայ կատարի,
Կոյս մի դըստերցն Եւայի,
ԶԱստուած մարմնով ծընանի։

Հոգւոյն սրբոյ օթևարան,
Աստուածածին քաւարան։

Ծողովեալքս ի քէն հայցեմք,
Արտասուելով աղերսեմք,
Մայր Աստուծոյ դաւանեմք,
Ցուսով քեզ երկրպագեմք։

Ի քեզ յուսամք մեք հոգւով,
Հայցեմք յոյժ աղերսելով,
Գլխա ի մեզ դու սիրով,
Ի յերկինս հրաւիրելով։

Լուսատեսիլ Մայր եւ կոյս,
Խաւարելոցըս դու լոյս,
Մեղաւորաց զարդ եւ լոյս,
Օրհնեալ պըտուղ քո եւ բոյս։

Խանդաղատիմք բերկրալի,
Օրհնեմք զծընունդ քո յերկրի.
Ծընար դու դուստր Եւայի,
Եղեր երկնից թագուհի։

Ծընունդք Ադամեան տոհմի,
Խայտան՝ տան ծափ ըզծափի,
Պարեն ի մէջ Սիոնի,
Ի ծոց քո յաւիտեան։

Կանաչ յարմատոյ բուսեալ,
Ջոր եւ Մովսիսի տեսեալ

---

43. A. ի քէն։ — 46. A. հարսնարանդ։ — 48. A. խաւարելոց ես դու լոյս։

49. A. դարձ օրհնեալ։ — 52. B. քոյ։ — 55. B. թաքուհի։

55. A. ծննունդ։ B. ծննունդք Ադայմայ։ — 56. B. ծափըս ծափի։ — 58. B. քոյ աւազաստի։ — 59. B. յարմատոյն։ — 60. B. Մօսէսի։

Զմորեննին անկէզ վառեալ
Զծընունդ քո նշանակեալ։

Հուրն Աստուած ի քեզ իջեալ,
Եւ դու անկէզ մընացեալ,
Ի ծոցոյդ մեզ լոյս ծագեալ,
Զաշխարհըս լուսաւորեալ։

Զայն որ յերկնից վըկայեաց,
Ի Ցորդանան քարոզեաց,
Զքո միածինն դաւանեաց
"Դա է որդի իմ Աստուած„։

Ղամբարափայլ ջահըդ վառ
Աթոռ հրեղէն բարձըր կառ,
Աստուածածինըդ պայծառ,
Մեզ լըսեցո՛ քոյդ բարբառ։

---

67. A. Թաբօր, Յորդանան, գոչեաց։ — 70. B. իմ որդի։

70. հա- ին ը տ-տրէ Bին ձէ։

Նոր Նորոգեցան կրկին
Հնացեալն ի հող տապանին,
Եկն ի ծընդեան քո յայրին,
Ետես լզկոյն եւ կՈրդին։

Շարք աստեղաց շըրջանակ
Պար առեալ քո բոլորակ,
Քո աստղ Նոցա հեղինակ
Բարձր ի վերին պարուհնակ։

Ո՛չ ոք չըկայ նըմանակ
Քոյդ ծընընդեան օրինակ.
Բայց Որդիդ քո միայնակ
Ինքն իւր լեցի օրինակ։

Զըկարե միտք հողեղէն
Ստեղծուածի համօրէն
Ի սուրբ ծնընդեանըդ խորհուրդ
Հասանել թարգմանօրէն։

Պարտեաւ Եւայն ի յօձէն
Պարտակեցաւ ի թըմփէն,
Աննկաւ ի բարձր դրախտէն,
Դու դարձուցեր նոր անդրէն։

Ջուրըդ բըղխեալ յեդեմայ,
Զորս վըտակըդ յօրդ խաղայ,
Զորս կողմ երկրիս ընթանայ,
Զորս տարերքս ուրախանայ։

Ռա՛տ Ցորդանանըն պայ,
Լիբանանէ խըտըղտայ,
Ծոցոյդ ծագեալ Մեսիայ,
Բուսեալ յեզրըն Ցորդանայ։

Սարսեալ դողամ եւ սոսկամ,
Ցոյժ զարմացեալ հիանամ,
Ըզնա որ բառեղծ ըզԱդամ,
Զիւրդ ծընար, Մարիամ։

Վայելչագեղ անթառամ
Մըշտապայծառ յամերամ,
Բարեօք հարուստ եւ փարթամ,
Դուստր Աննայի, Մարիամ։

Տուն ես մեծին Աստուծոյ,
Տաճար կազմեալ ի լուսոյ,
Ցորժամ ելնեմք ի մարմնոյ,
Ըզմեզ առցես տունըդ քո։

Բոտեա դաւանողըս քո,
Բամից վերնոց դասեցո՛,
Լըսել ըզձայն բարբառոյ,
"Եկայք օրհնեալք հօր իմոյ"։

Ցաւալից մեղօք լըցայ
Հոգւովըս ես Զաքարիա.
Ան ոտս անկեալ քո եւ լայ.
Թողութեան արժան արա։

Խուծեալ ժողովս որ ասա կայ՝
Ի քեզ դիմեալ ընթանայ,
Մայր Աստուծոյ հաւատայ,
Կոյս Մարիամ գերակայ։

Փառս տացուք հրզօրին,
Քոյոյ անարատ գաւին՝
Անճառ եւ սուրբ միածնին,
Թագաւորին անմահին։

Քառակերպեան աթոռին
Բազմեալն ի բարձրը գահին՝
Անմեղ անարատ գառին
Տաշխ եւ կինամին խընկին։

10.

ՏԱՂ ՎԱՍՆ ՂԱՐԻՊՈՒԹԵԱՆ

Ի քէն Տէր հայցեմ, Հայր գթական,
Պարգեւեա՛ ինձ իմաստ տեսական,
Երգել բանս վասն ղարիպութեան,
Որ լինի ի յերկիր հեռաստան։

Ղարիպն թէ լինի մեծատուն,
Խելաւքն եւ մըտաւքն իմաստուն,
Նա յիմար թուի յաշխ ամենուն,
Եւ կենայ նա տըրտում զօրն ի բուն։

Այլ թէ ղղարիպն ասեմ ողբալի,
Անճանաչ՝ւ աւտար տեղ հանդիպի,
Միտ ածէ զիւր եղբայրն սիրելի,
Սիրտն ողբայ եւ աչերն արտասուի։

---

10. Բնագիրը առնուած է Մատենադարանի թ. 405, թղ. 10բ—12ա Ձեռագրէն (A). հրատարակուած է Հայոց ղղարիպի Ս. Երզնկացւոյն թէ՝ Խգ. ա. թղ. 47ա—48ա Ձեռագրէն (B) եւ կոստանեանցի հրատարակութեան (Մկրտիչ Նազաշ եւ իւր տաղերը, էջ 45—46) հետ (C)։ Հմմտ. Հանդ. Ամս. էջ 288։

Խորագիրն A. առնէ. "Տաղ գեղեցիկ ոտանաւոր վասն ղարիպութեան։" BC. "տաղ վասն ղարիպի։"

2. B. հայցեմք։ — 3. C. պարգեւէ B. պարգեւայ։ C. տխրական։ — 4. A. զբանս։ — 5. C. լոնի ի։ 6. A. թէ լինայ։ A. եւ խելաւք եւ ...։ — 8. AB. նայ։ A. թըւի։ B. թվի։ — 9. A. նա զօրըն բուն։ 11. AC. լոնին ՚ւ։ C. յօտար։ — 12. A. ի միտ։ B. եղբայր. C. եղբարք։ — 13. A. արտասվի։

Բամեալ խիստ խեղճ ՚ւ ողորմ նա կենայ,
Զօրն ի բուն սիրտն չուրախանայ,
Թէ լինի որ յանկարծ քաղցենայ,
Երես ի քարշ երթայ մուրանայ:

Իակ թէ լինի փակած դրունքն ամէն,
Սիրտն ողբայ նա եւ դառնայ ի դըռնէն,
Եւ կենայ տրտում զաւրն ամէն,
Արտասուքըն թափի յերեսէն:

Պարտաւոր կարծէ զինքն ամենի,
Եւ մեծի եւ փոքրի հնազանդի,
Ըզտըխմար եւ զանգէտըն շահի,
Մէթէ իւր բազում մեղքըն քաւի:

Զինչ զարիպ կայ յերկիր հեռաւոր,
Ամենուն խելքն ու միտքն է մոլոր,
Թէ լինի խիստ փարթամ փառաւոր,
Դառնէ դուռըն որ շըրջի գլուխ ի կոր:

Աւաղ զղարիպն ասեմ եղկելի,
Որ ի յաւտար երկիր հանդիպի,
Ամէնքն քան ըզդրախտ ծաղկալի,
Նա կըտրած քան ըզճիւղ մի ծառի:

14—17. B. չ՚–նէ: — 14. A. նայ: — 17. A. եւ մուրանայ:

18. A. դրունք: — 20. C. չ՚–նէ նա: — 21. C երեսէն: — 22. B. ամէնի:

23. B. փոքու: C. փոքեր:
24. BC. ըզտըխմարն: — 26. B. երկիր հեռւօր:
27. A. ամէնուն:
27. B. աւտար ի յերկիր C. յօտար երկիր:
29. BC. չ՚–նէն որ: BC. գլուխ ի կոր:
32. B. ամենեքեան քան ...: C. ամենքն են քան ...:
33. B. նայ:

Քան ըզձուկն ի ջրէն նա հանած,
Որպէս հաւ յերամէն բաժանած,
Որպէս ձագ ի մաւրէն մոլորած,
Զի եղբարց սիրելեաց է զատած:

Ալ թէ շաքար ուտէ նա լեղի,
Թէ վարդով զուրուցնան նա փուշ թուի,
Եւ կենայ զաւրն ի մէջ զուսայի,
Եւ զդիւր կեանքըն դիժար համարի:

Բամից զասք հրեշտակացն ամենայն
Ղարիպին լինիցին պահապան,
Որ ի յաւտար աշխարհ հեռաստան,
Մինչ ի յիւր տեղն հանի յօթեւան:

Երգողի այս տաղս ղարիպի,
Մեղաւոր եւ անմիտ Զաքարի,
Մեք ամէնքս եմք ղարիպ աստենի,
Զի այն կեանքն է մեզ տուն հայրենի:

---

34. C. է ի ջրէն: — 35. A. որպէս հաւնէր ամէն բաժանած: C. երամէ. — 36. A. ձագն: C. ի մօրէ:

38. B. նայ: — 39. BC. զըրուցեն փուշ...: B. թվի:

41. A. զթիւր կեանք: B. դըժար:

42. C. զասքն հրեշտակացն: — 43. A. լիցին:

44. C. որ յաւտար ի յաշխարհ...: B. որ աւտար ի յաշխարհ:

45. C. մինչ յիւր: A. յաւթեվան: B. մինչ ի իւր հասանի յօթեաւն:

46. B. երգաւղի: BC. տաղիս: — 48. A. ամենքս:

48. A. այս տենի: C. յաստենի:

Г. ЗЕЛЕНОГОРСКЪ

ОБЪЯВЛЕНІЕ ПРЕДСѢДАТЕЛЯ ВОЕННО-ОКРУЖНАГО

ОБЩЕСТВА ВЗАИМНАГО КРЕДИТА

1. ԿԱՓԱՑ Ի ՋՈՒԹԻՆՑԼ

Խիստ շատ ականջ դրիր արքայ,
Մարմնաւոր դիւիտ սատանայ,
Զվերին նախախնամաւդն յիշեայ,
Որ շուն լեզուն կարկի դմայ։

2. Ի ՋՈՒԹԻՆՑԼ

Ցնաւլաւմպիայէ ծնունդ
'ւ ի յամուլ արգանդէ անախտ,
Արեւակէզ հիւանդիս
եւ բերես զբժիշկդ գոված.
Փիլիպէ շարբաթ կապէ
ինձ գուլալ ու ապուխայաթ,
Տամ զիմ անձս ի քեզ ի մահ,
զիմ արեւըս քոյին կենաց.
Աքանդար դու ինձ հաւատայ,
քեզ կապեր եմ շիրին շարբաթ,
Շամրաս ծաղիկ եւ քրքումն,
եւ եղէգնախուռնկ նարդոսաց,
Հիրիկ կինամոն չբքնաղ,
եւ զբմաւռն ընդ խալուէս խառնած,
Ըմպէ թագաւոր անվախ,
փարատէ զցաւըս Տէր Աստուած։

3. Ի ՋՈՒԹԻՆՑԼ

Խաշինք 'ւ անասունք եւ հաւտք
արքայիդ եկեալ հնազանդէր,

---

1. Ձե՜. թ. 98, թղ. 27բ.
2. թ. 98, թղ. 34՝։ Խորտիր ը՜նէ. գոյն է ը՜՜. իբ նշանաւո՜է Ձքրէ. է՜ տող 5. Ձք։
3. թ. 98, 3։բ։ Ի ը՜՜. Ձք.։

Ծառեր կացնահար ճըղեր
Հաւտքն ըզքեզ ի յոյն է բարձեր.
Սիրով եւ քաղցրիկ հողմով
Ճաւճալով ի քարշ էք ելեր,
Հողմն ըզմանրամաղ փոշին
Մըըրեր ՚ւ ի յաւդքն է ցընդեր։
Գունդ գունդ շամանդաղ կապեր
Թաղաբանդ խաւար գոլոշեր,
Ամպոյն ահագին գոչեալ
Եւ փայլատակմամբ գոռացեր,
Սաստկութեամբ որոտալով
Դարեհի բանակն է մաղեր,
Ջաւըքըն սրտաբեկ եղեր
Եւ հեծելն ապուշ մնացեր։
Ջհաւտն է ի բաց առեալ
Ի ծառ այլ ոստաւք է բարձել,
Հոսուածն է հողմոց հնչել՝
Բալն ու մուխն ի վեր վերացել,
Աւդըն շամանդաղ առեալ՝
Գոլոշիքն ի յաւդքն է ցընդել,

Տ՚ը 4 հողն. 6. գոլեալ։ — 7. սաստկութեամբ։ — 14. գաշխակալ դարա։ Տալէան կալւոր. 131. հոգ-մաքուածն իը խոռրե թ. 319, 102ա. որպէսզի ալ իը գանէնց հան գը 9—14 այսպէս.

Ըզհօտս է ի բաց բըռնէը,
՚ւ ի ծառոց ոստովքն է բարձեր.
Հոսուածն է հողմոց հընչել,
բալն եւ մուխն ի վեր վերացեր։
Աւդըն շամանդաղ առեր,
գոլորշիքն ի յօդն էր ցընդեր,
Տեսօղքն ահաբեկ եղեր,
յոլովից են կարծիս առեր։
Հօտապետ տար գծառերդ ի քարշ,
լեր օժանդակ ասեն քեզ վաշ,
Ջաշխարհակալդ արա ի հրաշ,
որ քեզ ասեն յոլով շապաշ։

Հերոդոտոսի վերլին գրքին գլուխն է Զերքսէսի, այլ խալսորց իմ գրեցի։

Տեսողքն ահաբեկ եղել՝
յոլովից են կարծիս առել։
Հաւատապետ տար գծառերդ ի քաշ,
լեր օժանդակ՝ւ ասեն քեզ վայշ.
Զաշխարհակալդ արա ի հրաշ,
որ քեզ ասեն յոլով շաբաշ։

4. Ի ԶՈՒԹԻՆՑԻ

Քոյ քունդ արթնութիւն արժէ,
զիմաստնոյն բանն առ քեզ բերեմ,
Որպէս Սողոմոն գրէ,
սիրոս արթուն է՝ւ ես կու նընջեմ.
Գեմ քունն է քնար կենաց
ու դարման մարմնոյն, ՝ւ իրաւեմ.
Բայց յոլովըն չար բերէ,
զայս ասեմ բնաւ չամաչեմ։
Քնար եւ երազ տեսար
բախտաւոր դու ի բնութենէ,
Նախախնամողըն վերին
հանապազ քեզ առաջնորդէ.
Զիարդ գուրուական պատկերդ
ապաչես նայ քեզ պատեհ չէ,
Ծանիր զարարիչն Աստուած
որ արար զեակս յանգոյէ։

5.

Դառնատեսիլ այս խեցգետին,
որ աւրինակ էր Հայկապին,

---

4. Թ. 98. Թղ. 38։ Հ. Տալէան, անդ, դիտել ի՝ պոյ, ու Թ. 319. Թղ. 102։ առնէ զայն նախընթացն զոնը "Քո քունդ արթնութիւն արժէ.„ այսպէս ալ ուրիշ իր նկատեր Թ. 98ի վրայ, ուր Զ-ստուածն իրեն կը վերագրէ ԶՔ հատուածներէն զայն յօդուտ 4 գլխուն՝ Քնար եւ երազ է՝ն, իսկ նախորդ մասը Խալատոյ։ Թ. 319ի վրայ կան տարբերութիւն+ 1. քո։ — 3. գեմ. որ դարման մարմնոյդ իրաւեմ։

5. Թ. 98, Թղ. 51A։ այս հատուածն հրատարակած է ի՝ Տալէան, անդ 132։ Ընդլին մասը, ինչպէս

Զբարբս բնակչացըն յայտնողին,
բարառնաբար ազգի ի սմին.
Բայց այս կարի յոյժ մեծագին
՝ւ ինքս աւրինակ է բանասարկուին,
Որով եգիտ ըզմուտ չարին,
՝ւ արար զԱդամըն տրըտմագին:
Անուանդ յիրաւի է քոյ
խեցգետին ու դառնատեսիլ,
Զայն աշխարհն որ դու լինիս
անհեգեդ ու զազրատեսիլ.
Երբ որ տանուտէր լինիս,
վայ գտարին ցասրձնատեսիլ,
Ով որ ծընանի ի քեզ
թշուառաբախտ ու ասխտադիլ:

Զատրնոյէ.

Սարատղանայ ասեն սմայ,
եւ խեչեփար յորջորջի ասայ,
Ի ճախս գաշտաց ասյ կու կենայ,
չեկ տարին տանուտէր կու գայ:

6. Ի ՋԱՌԱԹԻԱՅԼ

Բարկացեալ Աղէկանդրի
եւ խնդրէր զաուրն երկայրի,
Սպանանել կամաւք գշքնզ տիկին
կանդակէ կանանց գովելի.

պարզ իբ փետրուար, խալտարոյ յետոյեն է (հմմտ. թ. 319, թղ. 132ա). Զատրնոյինը յոլովդ երեսս պոչ է գայն: Տարբերութիւն թ. 319ի հետ. խեցգետնին. — 2. ինքն... էր: — 4. չէ պոչ: — 5. քո: — 6. անհեթեթ: — 7. կամ ուր տանուտէրս...: — 8. ի քեզ թուշուառ բախտ ասխթադիլ:

6. թ. 98, թղ. 63բ: Ա-ալին 3 պոչերը խալտարոյեն պահվեցաւ, որուն իբ փոխարինած է թ. 319ի հետ: Զատրնոյինը Զբ համաձայնութիւն է ա-ի. իբ ինչ կանդակէ խանդաղատելեն:

Ձհնագանդիմ քեզ ով դշխոյ
յԱդամայ ծնունդս ամենի.
Նախախնամող դու վերին
դարձուացես զիմ չարն ի բարի:
Կանդակէ խանդաղատեալ
առ արքայն Մակեդոնացի,
զո բարեացըն փոխս առնեմ,
արքայիդ գերակայ վեհի,
Որով ազատեցեր զհարան իմ
քեզ շահեր անուն գովելի.
Վանեցեր զգիարաւոն
եւ եղեր նրման Մովսէսի:

7. ԶՈՒԱՐԻՆ ԵՒ ԽՈՉՈՏՈՒԻՆ

Կասանդրեա խաբեալ Ուղղոս
մատուցեր դեղ մահարոս.
Զանդուրժակն եւ գնեցոս
ոչ դադարէր յամանն նիւթոյս:
Աւաղ չարեացըն սոր եւ սոս,
որ չար գործեաց մեծ 'ւ ափսոս,
Զի ցուգայի նման Ուղղոս,
որ եւ մաղնեաց կցխուս քրիատոս:
Եւ ահայ դեղ տայ քեզ Ուղղոս
մի ըմպեր դու Աղէկսանդրոս.
Զմահըն քոյ լսէ աշխարհս,
աւաղեն թէ հազար ափսոս:
'Ւ ի ճարկէ ճարակ ընգնիս,
կկինդ բերես զՀռաւքսիանոս,
Եւ մայրըն քո լսէ զքաւթդ,
որ անունն է Ալոմպոս:
Գիշերս յերազին տեսայ,
որ կարկուտ երեկ յիմ վերայ,

7. Թ. 98, Թղ. 68ա. Ինչպէս ի նշանակութ որ-դեն՝ խոշորդ մըն է խոլորձ ի– Զուարիայի:

Իմ թագն ի գլխուս անկաւ
 ՚ւ ահիւ յոյժ գարհուրեցայ.
Եւ սիրտս է տրտում դարձեր,
 պի մահու նշան կ՚երեւայ.
Նախախնամութիւն վերին
 քան ըզքեզ ինձ ճարակ չըկայ։
Ուրախ կաց եւ դու խնդա՛,
 պի դժարն դիւրին դառնայ.
Հանգիր յամենայն հոգւէ
 խնդալով կեանքդ յերկարանայ.
Անցաւ ՚ւ անցընոր կենաս
 քան զբոլոր լուսին մրշտակայ.
Մեր շունչ ու հոգի ես դու,
 Աղէկանդր արքայից արքայ։

8. Ի ՋՈՒԹԻՆՑԻ

Ինձ հանց ուժ ու թեւ պիտէր,
որ թըռչէի գինչ հաւ թեւաւոր,
Ի յիմ քաղաքն երթայի,
տեսանէի գմայրն իմ փառաւոր.
Միթէ շինչանէր այս հուրս,
ի սրտէս իմ կըսկրծաւոր.
Որ գիս ի դաշտագ ածէր,
կու խոցէ քան գաւձ թունաւոր։

---

8. Թ. 98, 70բ. Խոռոտ՝ ըստ Գրէթուի է— Զոհութեայն պողբոս. ունիցի տես Թ. 319, Թղ. 232— ոնէ Ի Գրիգորիս կաթողիկոսէ ասացեալ արքային բերնէն. Ինձ անձն ուժութեան պիտէր, որ թռչէի գինչ հաւ թեւաւոր... Տրբերոնէ տեսանի. գինչ օձ. Տղէն Ուներ... Եւ Հռոքսիանէ... չոնէ Թ. 319։ Զորոհոտ է որ Թ. 98է գել "Դադարեցար„ է հով իը նշանութոէ Զ-ի, որ ոսկոյն յալրդ պողբոս հէ՝ բոց է քակեցեր... իը փոնութ նոէ Թ. 319է գել, որ իը ւրոցնէ նոէ Թ. 98է պոսոն. վոն գի Թ. 98 "անչափ իցէ հով իը պնէ ձանօնութոնս. "Թուի տող մի պակաս գոյ, բայց յօրինակին Թերութեան նշան ոչ գոյ։„ Լրացուցին Թ. 319էն։

Աւնէր ցաւն զարքային,
եւ հառաչմամբ արձակեաց գՀոգին.
Եւ Հուդքսիանէ ողբով եւ կոծով
տարեալ զմատն կալաւ գաչեան արքային։
Պատարեցայր Աղէկսանդրէ,
հանգաւ աշխարհս ի դողմանէ.
Զերծաւ կաւշիկդ ի յրուքէպէ,
եւ թուրտ ի թաւ ձեռաց բազկէ։
Քակեցիր քաղաք ի հրմնէ,
բազումք ջընջան յիւրեանց տոհմէ.
Երբ քո աւուրքդ անչափ իցէ
էր շարժեցեր զազգս յաշխարհէ։

9. ԵՒ ՀՈՎՔՍԻԱՆՆԷ ԱՍԷՐ ԶԿԱՑՖԱՅՍ ԱՌ ԱԳԷՔՍԱՆԴՐՆ ՅՐՆ

Ի ԶԱՔՍԱՐԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԿԱՐՈՂԷ

Շուտ տուր տապանիդ ասեմ,
արի կաց այ իմ սիրելի.
Քանի կենաս յայտ գընդանդ
վայելէ ի լոյն արեւի.
Արի ու քայլէ ոտաւքդ
կամ արա ինձ պատասխանի.
Սարսափին է բսիրտս առեր,
թէ եւ ինձ այսպէս Հանդիպի։
Աւաղ Հուդքսիանոսի
որ եղայ ի տարակուսի.
Պառնութեամբ կենաւք շըջիմ
գաւրն ի բուն ողորմ ու լալի.
Խնդրեմ գառաջին ըզսէրդ
ի քէնէ որ խանդաղատի.
Շատ խասրաթ ունիմ առ քեզ
որ ձարտար լեզուն քո խաւսի։

Ց. Թ. 98, Թղ. 73։

Զայնէ աշխարհաւակալն ի գնեզմանէն առ Հոռոքսիանէս, եւ առէ զկաճիայս. ի Զաքարիայէ եպիսկոպոսէ:

Խաբող ՚ւ անցաւոր էր կեանքս
որ անցաւ նման երազի.
Ցանկարծ ցաւըն գիս էառ
՚ւ ես ի յիս յաջէպ ՃՕացի.
Ընդէր դրբիք չէս զընդանս
խոր ու գէճ ՚ւ որդունքն աւելի.
Զիս տեսէք ձեզ ճար արէք,
որ ամէն ծրնեալ մեռանի:
Ես որ ի տապանս իջայ
նայ դարձայ ի հող ՚ւ ի փոշի.
Ոչ գալ ՚ւ ոչ գնալ ունիմ,
ոչ խաւսել բանիկ մի քանի.
Կամ տարեկուսեալ աստէն,
թէ մեղաց գիրըս մեր ջընջի.
Ցառնեմք յարութեան աւուրն,
որ գոչէ փողըն հրաշալի:

10.

Աւձն էր կորըստեան պատճառ
որ եհան զԱդամ ի դրախտէն.
Հանց Նեգտանիբոս արար՝
զկինն եհան ի Փիլիպոսէն.
Ի կերպ վիշապի դարձաւ,
եւ գոչեաց աստիկ մեծաձէն.
Շընչալով առ նա եկեալ,
եւ առնոյր բզհոտն ի դիմէն:

---

10. թ. 98, թղ. 6բ—8բ. Հ. Տ—ենէ (—նդ) հեթե—ելով Զ—ոսբէոյէ ի հո՛ռբին+ ե— ղայս, ընե— ինչ ինչ պողբ խ—ղաթրոյ ի ն—ն, վա—ն զի ւն թ. 319ի մէջ. այսպե— սկիզբը թ. 319, 16— —ենէ "Աւձն է կորըստեան պատճառ ե—ն, ե— յաղբդ պողբն ալ մնե— սխակ նաւխանձ...„ ի փնո—է հապո—ած հապո—ած թ. 319ի մէջ: թ. 98. —ենէ պղ 1. Ընդ՛ն էր կորստեան...: — 4. ղ—ենէ թ. 98:

Սողայ եւ ի գիրկն ելաւ՝
շուքն առնոյր զհոտն ի գիմէն։
Աւաղ հասիաթն է շատ,
թէ քընանեն ճարտարքըն մըտավ,
Որպէս Մովսէսի եղեւ
գաւազանն ի յաւձ գառնալով.
կամ զպըղընձի ըզաւձն
ի ձողի ծայրըն կախելով.
Որ էր նայ աւրինակ փրկչին
ի խաչին նայ բարձրանալով։
Զաւձէն շատ գըրոյց գիտեմ,
բայց չկարեմ գըրել հաւատով.
Աւձն է իմաստուն խելաւք,
հրամայեաց Տէրըն կենարար.
Աւձն է վիշապի ծընունդ՝
Սողոմոն գրեաց զնայ հանճար.
Աւձն որ ի ձուէտ ելաւ,
նա կոխէ գերկիր հաւասար։
Իսկ նախանձ գտակ չարին
զաւձն արար իւրըն բնակարան.
Պատրեաց նա զնախամայրն՝
ճաշակմամբ պտղոյն զպատուիրան.
Ադամ ձեռաւքն ետայի,
՝ւ ի յանձառ լուսոյն զըրկեցան.
Տէրն եկեալ ձայնէր. ո՞ւր ես.
նա լալով ասէր թէ մերկ կամ.
Թագեան թզենեաւ սփածան
՝ւ ի նոյն ժամն ի դրախտէն ելան.
Անմահ մնալոց էին,
բայց անկան եւ աղտեղեցան.
Մեռան ի դժոխքն իջան
վեց հազար ամ արգիլեցան.
Բանդեալ խաւար գընդանաւ
չարաչար նեքս տանջեցան։

---

10. Զաւձէն։

Մինչ էջ նայ մարմին էառ
ծոցածին բանըն հայրական,
Կամաւ Հաւր եւ սուրբ Հոգւոյն
սիրով ել ի փայտըն մահուան.
Զատանայ խաչիւ կապեաց
եւ ընկճեաց զիշխանն մահուան.
Առեալ զխրատնուէնդն Ադամ՝
ճոխ փարթամ ի յերկինս եհան:
Ենովք յառաջին դարին
խաւսեցաւ ընդ նախաստեղծին,
Զտրտմութեան աղանդ պահեալ՝
հայրենի գոլ պատուիրանին.
Զպարտիս նախահաւրն վարկեալ
զչարչարանս կալեալ ի յանձին,
Զաւրէ զբռնութիւն մահու
փոխեցաւ ի դրախտն առաջին:
Ընտրեալ մեծին Մովսիսի
աշակերտս ի Ղեւտականէ
Սուրբ Հոգովն ասէր վանես
զեւթն ազգիս Քանաւրեացանէ.
Զերկիրն Աւետեաց տիրես՝
զցանկալի զմայր Սիովնէ:
Խնդայ նախահայրն Ադամ
գայ ծնանի Հաւր Բանն ի կուսէ:
Այս Ցեսսեայ որդի Նաւեայ
եւ մաքրեալ ի յորովայնէ,
Հարեալ զազգս մեծամեծս
զԱսուր զՂովտ զքաջն Ամաղեկէ.
Տեսեալ այր մի կոտորէր,
հարցեալ ո՛վ ես յԻսրայէլէ.
Ասայ զաւրութեանցն եմ պետ՝
յաւգ եկի քեզ յառաւաւտէ:
Դանիէլ մարգարէին՝
զծովն եռես չորք հողմ բախէին.
Զորս գազանք ելանէին
չար յետին էր քան զառաջին.

Աւրինակ թագաւորաց
Պիւրոսի, Պարսից Դարեհին,
Զանգէքսանդր զՄակեդոնին
Չար ժանեաւքն էր նման նեռին։
Սա եռես ըզհին աւուրցն՝
Ըզնաեւան ի ֆերովքէին,
Որդին գայր ընդ ամպս երկնից
Անպատուհմ փառաւք հայրենին,
Բիւրոց զաւրաց հրեշտակաւք
Ի դատել զպգրս հողածնին.
Արդարքն յառաջ ընթանան,
Մեղաւորքն ի հուրն առաքին։
Եղիայ մաքուր հոգւով
Մաշկեղէն զգեցաւ ի մարմին.
Մերկութեան նախնեաց նման
Տաժանեալ կրից եւ տուժին.
Ցուսով պաղատէր առ Տէր
Մտանել ի տուն հայրենին.
Հրեղէն կառաւք վերացաւ
Ի յանմահութիւն վերստին։
Զեսայեան աստուածաբան
Զարդարեալ յեւթնարփի շնորհէն,
Կայծակամբ մաքրեալ եղեւ
Ունելեաւն ի սերովբէէն.
Հրազէն բաժակաւ զմայլաւ
Յարաշարժ յանմահ աղբերէն.
Ընդ մարգարէին Դաւթի
Ընտրութեամբ յերկոտասանէն։
Առ քեզ դատաստան եկի
Թագաւոր Դաւիթ մարգարէ.
Զոչխարն իմ զինին աւտարքն
Հիւրին ճաշ կու տան թէ ուտէ.
Նայ թողցէ զհուրեն հարիւրն
Որոճի միոյ ակնարկէ.
Ասայ թէ Մովսէս գրեալ
Ի յԱւրէնքն մահապարտ է։

Խաւսէր ՚ւ առաքաւք յայտնէր
աղքային թէ մահապարտ ես.
ԶՈւրիա մահու մատնես
Բեթսաբէ զկինն յափըշտակես.
Ի խորոց սրտէ գոչեաց
եւ ասէր լալով. Մեղայ ես.
Նաթանայ տեսեալ զըղջումն՝
Տէր Աստուած զմեղն թողեալ քեզ։
Սողոմոն որդի Դաւթի
ըզկանայց ազգըն կու գովէ,
Թէ ով ետ իմաստութիւն
դատերացն որ նախամաւրն է.
Որպէս ուսայ իմ կուսին
Գաբրիէլ իջմամբ աւետէ.
Աննայ ՚ւ Եղիսաբեթի
սուրբ ծննդոցն որ ի յեւայէ։
Ըզմեծն ի ծնունդս կանանց
եւ զընտրեալն ի յորովայնէ.
Գալ կուսին Մարիամու
յարգանդի մաւրն երկրպագէ,
Խաղայ եւ ցնծայ մանուկն
ելանել կամի ի յամլէն
Ցառաջընթաց կարապետ
Հաւր բանին իջման վկայէ։
՚Ցեառնէ փախեալ ցՅունան՝
մատանէր ի ծով նաւական
Ալէկոծմամբ ընկղմիլ
կլանիլ կետին յորովայն.
Աւրինակ երեքաւրեայ էր
Թաղման փրկչին յարուԹեան,
Թքմամբ ելեալ ի նինուէ
գոյժ տայր քաղաքին կործանման։
Նըման Համեմատ սորայ
Աղէկսանդր Մակեդոնացի,
Ապակէ տաղաւարաւք
ծովն իջեալ յանդընդականի,

Եղջեր երգեհոն թմբուկ
եւ ցընծղայս քընար տաւնական.
Ու բիպավաքըն (?) խանդաղատ
զվեց Հարիւրան սու (?) ի կոնդակի:
Եկկլաստիական վարժեալ
յարտաքին իմաստըն բանի,
Արիաստոտէլ վարդապետն
կոչէ ծով ովկիանոսի,
Սա հիացեալ զարմանայ
թէ որքան կայտառք կան ի նմին.
Անէ արարչին գիտակ
զթիւ համարն ի ջուր կենդանի:

11.

Արարչին է ի խոտ նման,
որ ծաղկի. Դաւիթ վկայեց.
Եւ փուք է քամու նման,
Ցոր ասաց 'ւ Ելիփազ դրեց.
Սողոմոն ատուեր երգեց,
Եսայի նոյնպէս վկայեց.
Ալքանդար դու քեզ պէտ արայ
զի արիւնն ոչ ում չի մարսեց:
Շատ քաղաքաց մարգարէից,
բարձեալ զԱստուածն իւրեանց յուսից,
Ցառաջ եկեալ վեհին պետից,
'ւ եղանակեն երգ գովեստից:
Շատք են եկեալ յաշխարհ բնաւից,
արքայածին թագազարմից,
Բայց քեզ նման ի հոլածննից,
չէ ոք տեսեալ յազգս արամից.
Խելաւք խիկար եւ յիմաստից
եւ յաջողած ի գիր բախտից':

---

11. Տ-ընն, անդ. 131. Զ-ատ-ուիչ գրչին՝ ի հա-համբ է- ցայս. փե- թ. 98, թղ. 18բ:

1 Ընատ թուղթ մի անկեալ:

12.

Զարքունիան կանդակէ
  տեսանէր մեծն Անտոգինէ
Որպէս զխորան Մովսէսի,
  կամ զտաճարն ի Սողոմոնէ.
Յոր սեղան կաղմէր ի նա
  սուրբ Հոգ–ովըն Բեսեղիէ,
Զննման անարատ գաւին,
  եւ անճառ բանին ի Հաւրէ.
Վերայ չորս անփուտ փայտից
  հաստատեալ ըզհիմն ի քարէ.
Ձեղունքն էր մարգարտաշար
  եւ որմունքն փայլմամբ ի սարդէ.
Գահոյքն ի շափիւղայից
  կարկեհան բիւրեղ ի շիկնէ.
Բազմոցըն պալարակապ
  եւ հիւսեալ յոսկի տաղանդէ։
Սեղանքն ի փղոսկրէից
  եւ կազմեալ նա ի գոճազմէ.
Խարիսխ եւ սիւնքըն խոյակք
  սեւ աթոռք ի հնդկականէ.
Պատկեր նկարեալ մարդոյ
  էր անթիւ ի բազմութենէ.
Եւ կառք գերապէն ճախառք
  ծիրանապաճոյճ ի կայծէ։
Հանդերձ ձիավար կառուաք
  եւ կարծիս ունել յընթացէ։
Խորանաշատ կամարուաք
  զերդ գարնան աղեղն ի յամպէ.
Որով աստուածոց պատկերք
  խուժադուժ ի յարեան գունէ.
Ծառովք եւ ծաղկովք պտղաւք
  վարդ շուշան ի կանաչ թըփէ։

---

12. Տ–ւէտն, անդ. 131. Նոյնպէս։ Տե՛ս թ. 98, թղ. 6–ս։ Այս տրեպղ հատուածը հմմտ. թ. 319ի վրէ (թղ. 205ա)։

Իակ ի մեւս աւրն առեալ
դշխոյին գձեռն Անտիգոնէ.
Ցուցեալ լուսածանձ սենեակս
յատգային անդամանդ քարէ.
Զարեգակն ի տախտակի
եւ գլուսինն ի տասնուհրնկէ.
Տանուտէրք մոլորականք
հրաճուէին ի բարկ աստեղէ:
Եւ գետք ոսկեգոյն բրդմամբ
ծիծաղածաւալ ուռոգէ[1]:

---

[1] Թ. 319, 205ա. այս հատուածիս տեղ ունի.

Ալա է տաճարըն կանդակէ.
Որ չէր հաստեալ ի հիմանէ.
Ընհնարէն կառուցեալ է,
Ի քսան փղոց գընացս առնէ:
Յոր հիացեալ Աղէքսանդրէ.
Ասաց վեհիցն այս գէմ շատ է.
Եւ բարկացեալ դշխոյն յայտնէ,
Եւ գծանուցման նըշանն յայտնէ:

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

ՏԱՂ ՎԱՍՆ ՂԱՐԻՊՈՒԹԵԱՆ
Ի ՏԷՐ ՄԵԼՔԻՍԵԴԵԿԷ

Ի քէն հայցեմ ստեղծաւղ Աստուած գրթական,
Զի ինձ պարգեւեսցես իմաստ տեսական,
կամիմ երգել ըզբանս ղարիպուԹեան,
Որ լինի ի յօտար երկիր հեռաստան:

Տրտմեալ եմ յարաժամ ի մէջ յաւտարուԹեան,
եղեալ գարմին երեսին եւ կամ լալական,
Բաժանեալ սիրելեացս եղբարցս գաւտական,
Իբրեւ զբոյ միայն անկեալ կայ ի տան:

Եթէ քան զՍողոմն է իմաստաբան,
կամ իբր զՊղատոն եղեալ քաջաբան,
Խօսի իմաստուԹեամբ սոկրատականման,
Աստեն նմա Թէ լուռ կացիր, ոմ անբան:

Բապա Թէ եւ լինին ուժեղ գաւրական,
Իբրեւ զարին Սամսոն տանն իսրայէլեան,
եւ կամ զքաջն Մուշեղ, վահրամ գունական,
Սապղարասեան նմա եւ յոյժ անպիտան:

Վերնատիպն ծղմէ է. օրինակն (թ. 466, թղ. 291—բ Մատենադարանէն) առնուտիր է: Տպատոտ «Ի ՏԷՐ ՄԵԼՔԻՍԵԴԵԿ[եգեկէ]» ի յօրէն:

5. յարայժամ: — 9. իմաստայքան: — 10. քաջայքան: — 12. լուր: — 15. զքաչն: — 16. նմայ:

Մեկնեալ ի սիրելեաց եւ ոչ ոք օգնական,
Ոչ քոյր եւ ոչ եղբայր ՚ւ ոչ գութ մայրական,
Ոչ հայր որ հարցանէ թէ որդի սիրական,
Ոչ ազգ, ոչ ազինք ՚ւ ոչ ասպնջական։

Երբեմն թէ լինի ոմանց խըրախճան,
Զղարիպն մեծարեն ի յիւրեանց սեղան,
Ցանկարծակի յիշէ գանցեալն եւ զներկայն,
Դառնայ իւր արտասուքն ի գոյն յորդ արեան,

Լալով նայի ի յաջ զի չեն իւր նման,
Նայի ի ձախ եւ լայ զաւուրքն որ անցան.
Հայի որ ամէն մարդ յուրախութիւն կան,
Եւ վայ կարդայ իւրեան անձին յատկական։

Քննողն երիկամանց Աստուած պիտական
Քննեալ փորձիւ գիտեա գգործս որդւոց մարդկան.
Եթե զաշխարհս ամէնըն զարիպին տանըն,
Նըմայ խոտան թուի, անարգ ՚ւ անպիտան։

Ի սրտէն հառաչէ նա մորմոքական,
Ողորմուկ ձայն ածէ ըզօրն ի լման.
Ասէ գինչ կայ ի հոս ակունք պատուական
Թէ ինձ տան սեփական նա գուժ է եւ գան.

Սիրոյ թէ պատահի ողորմելին այն,
Կու երկրորդի նորա տրտմութեան զուսան,
Զի ոչ կարէ գծածուկն ասել յանդիման
. . . . . .

17. յօր. իլեց։ — 18. քուր։ — 22. յուրեանց։ — 24. ի գուն։ — 29. երիկամաց։ — 30. որդոց։ — 33. յօր. անուշ էրուած է ի սրտէն, իբ խորթացուած նախ իր սրտէն։ — 35. կա։ պատուական։ — 36. սեփհական։ — 37. սիրո։

Բ Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

ԱՄԲԱՐ, ա. ա՛մբէր, *անուշահոտ նիւթ մը. գաղ.* ambregris, *գերմ.* Ambra. "*կ՚ափէդ մուշկ ու ամբար անուշահոտ է*„. 33, 62։

ԱՆԱԽ, *անահ*. 38։

ԱՆՀԱՆԴՈՒՐԺԱԿ, *անհանդուրժելի*. 67։

ԱՆՃԱՆԱՉ, *անճանաչելի*. 58։

ԱՆՑՔՆՈՐ, *անցաւոր*. 68, 15։

ԱՊՈՒԽԱՑԱԹ, ա. *ապ-ի-խայտ*. *աղբիւր ջրոյն կենաց, աղբիւր կենաց*. 63, 3։

ԱՋԷՊ, բ. ա՛ճէպ, *զարմանք*. ա՛ճէպէ *գալ՝ գտ, զարմանալ, յապուշ կրթիլ*. "*ես ի յիս յաճէպ ճաց՛ի*„. 70, 10։

ԲԱՂՃԷ, բ. *քաղէ, պարտէզ*. 39, 44 *եւն*։

ԲԷՋԱՐ ԼԻՆԵԼ, բ. *պէղար օլմագ, ձանձրանալ, տաղտկանալ*. 32, 35.

ԳԵՄ, պ. *ճէմ, այն ատեն. նմանապէս, հաւասարապէս, նաեւ, նոյն իսկ*։ "*Գեմ քուն է քնար կենաց*„. 65։

ԳԵՐԱՋԷՆ, *իմա՛ գէրանդաղէն*. 76, 12։

ԳԻԼՈՇԻ, ԳՈԼՈՇԵՄ, *գոլորշի, շոգի, շոգիանալ*. 64։

ԳՈՒՆԱՀ, պ. *գի-նահ. ափսոս*. "*Եթէ մէկ պահ լուռես, նա քեզ գունահ է*„. 36, 134.

ԴԱՄ, պ. ԷՀ, *անգամ, ասկէ ետք ԷՀ, ամէն անգամ, միշտ.* “*Ջուապ կու տայ ինքն յամէն դամ.*„ 42, 55։

ԴԻԼՊԱՐ, պ. փէլպէր, *հմայիչ, սրտապրաւ, գեղեցիկ.* “*դիլպար բլպուլն հետ ծաղկընուն.*„ 40, 9։

ԴՈՒՂԱՑ, ա. պո–ա, *աղօթք, իղձք, մաղթանք, ողջոյն. այսօր ալ վանեցւոց բերանը կ'արտաբերուի պո–ղայ.* “*սալամ տուղայ տարան վարդին*„. 40, 16։

ԴՈՒՐ, *դասականի պո–լ եւ դադարը.* “*չառնեմ դուր եւ դադար ի մէջ գիշերին*„. 32, 50։

ԴՈՒՐԱՆԱԼ, *մեղմիլ.* 38, 35։

ԴՐՈՒՑ, (*ի դրուց*), *դրսէն.* “*Հաւ ղումրին երեկ ի դրուց.*„ 41. 33։

ԵՂԵԳՆԱԽՈՒՆԿ, *խունկեղեգն.* 63, 6։

ԵՐԳԵՀՈՆ, 74, 76։

ԵՐԵՐՈՒՄՆ, *յերերմանի.* 41, 39։

ԵՐՓՆԱԶԱՐԴ, *գունապարդ.* 29, 53։

ԶԱՐ, պ. չր. *ողբ, հեծեծանք, լայ.* “*Զար եւ փիղան կանչեմ.*„ 31, 22։

ԶԵՐԴ, ԶԵՐԹ, *իբրեւ, որպէս.* 35, 106. 76։

ԶԸՆԴԱՆ, *բանտ.* 69։

ԶՈՒԼԱԼ, ա. չո–լ. *ջինջ ջուր. ջուր կենաց. աղբիւր անմահութեան.* 63, 3։

ԶՈՒՐՈՒՑՆԱՄ, *խօսիմ.* 60, 39։

ԶՕՐԵՄ, *զէմ ունել, յաղթել.* 72, 29։

ԸՆՓԷՊ, ա. ըէ+ֆ (بكر), *ասպատան.* “*գերծաւ կօշիկդ ի յըռքէպէ*„. 69, 8։

ԹԱՊՊԻՐ, ա. ըէպպէր. *ճար, միջոց. հնարք. ըէպպէր էլ+, ճար ընել, հնարք ի գործ դնել.* “*ու քեզ աստարա թապպիր քեզի*„. 43, 77։

ԹԱՂԱԲԱՆԴ, պ. թէ-լաղէնդ? շղաշատեռ. "կապել թաղաբանդ". 64, 5:

ԹԱՌ, պ. ըէչ, դալար, թարմ. փափուկ, քնքոյշ. "աղբար ու թառ է գեղըն քոյ". 39, 48:

ԹԱՓ, ուժգնութիւն շարժման, զարնուածքի. "զերծաւ ... թուրտ ի թափ ձեռայ բազկէ." 69, 8. հմմտ. "քննէ զյաջողուած ձեռին, զթափս բազկի." ն. Շնորհ. Մեկն. կաթ.:

ԹՈՒԿԱ, պ. թէ-ւ?, մրմռուածն առ ցասման, առ վշտին. "ժուկսելանելն իսկ պատեհչէ". 41, 21:

ԻՍԿԻ, բնաւ, ամենեւին. 34, 91. ԻՍԿ, 41, 21:

ԼԱԼ, պ. լալ, 1. սուտակ, նռնաքար. 2. կարմիր գոյն. "ռանկս որպէս ըզլալ սպիտակ ու կարմիր.". 35, 114:

ԼԱՏԻՓ, ա. լաթիֆ, աղուոր, քաղցր, վայելուչ, շնորհալի. "դու ես լեզուով լատիֆ եւ մտաւք արթուն." 34, 83:

ԼՈՒՍԱՃԱՆՃ, իմա՝ լուսաճաճանչ. 77:

ԽԱԼՈՒԷ, իմա՛ Հալուէ, 63, 7:
ԽԱՍՐԱԹ, տե՛ս ՀԱՍՐԱԹ:
ԽԻԿԱՐ, իմաստուն. 75, 9:

ԾԱՓԵԼ, ծափս հարկանել. խնդալ. "տեսեալ զվարդն ուրախ եւ սիրտն ծափէր." 32, 45:
ԾԻՐԱՆԱՊԱՃՈՑՃ, ծիրանապզեաց. 76:

ԿԱՑԾ, սուտակ հրագոյն, ակն պատուական. "ծիրանապաճոյճ ի կայծէ." 76:

ԿԱՑՆԱՀԱՐ, *կանցինով կտրուած, կացնահար.* 64, 2։

ԿԱՓԱՑ, ա. *Ֆ՚ֆիէ* (قافية) *յանգ ոտանաւորի. յետինք կ՚իմանան՝ նոյնայանգ չափական գրութիւն* 69 *եւն։*

ԿԼԱՓ, *դունչ, կզակ. "կլափդ մուշկ ու ամբար անուշահոտ է.„* 33, 62։

ՀԱՍԻԱԹ, ա. *խասիյէթ. յատկութիւն, սեպհականութիւն. "օձու հասիաթն է շատ„.* 71, 6։

ՀԱՍՐԱԹ, ա. *հասրէթ, կարօտ, անձկութիւն. "բամք թռչունք երկնից քեզ հասրաթ է.„* 36, 132։

ՀԱՒՍԱՐ, *հաւասաւր. "ծրարեմ զքեզ յիմ հոգիս հաւասար,* 33, 67։

ՀԷՆՑ, *այն ինչ.* 32, 54։

ՀՈԳՍ, *հոգք.* 68։

ՀԻՐԻԿ, *անուշահոտ բոյս մը.* 63, 7։

ՂԱՐԻՊ, ՂԱՐԻՊՈՒԹԻՒՆ, ա. *ղարիպ. պանդուխտ նժդեհ.* 58։

ՂԱՓԱՋ, ա. *ղաֆէա. վանդակ, դառապիղք.* 68, 4։

ՂՈՒՄՐԻ, ա. *ղո՚մրի, տատրակ.* 31, 28։

ՂՈՒՍԱՑ, ա. *ղո՚սաէ. տխրութիւն, տրտմութիւն. նեղութիւն, անձկութիւն.* 60, 40։

ՂՐԱՐ, ա. *ղարար* (رار), *կայք, դադար, հանգիստ, հանգարտութիւն. ասկէ ղարար ելնել, քնանկիլ. հաստատուիլ. "որ գայ վարդըն սիրով առնէ ինձ ղրար.* 32, 34։

ՃԱԽ, *ճահիճ.* 66։

ՃԱԽԱՌ, *ճախաւռակ.* 76, 12։

ՄԱՀԱԲՈՍ? *մահաբեր. "մատուցեր տեղ մահաբոս.„* 67, 1։

ՄԱՆՐԱԾԱԻԱԼ, 29, 56։

ՄԸՐՂԻՍԱՀԱՐ, պ. ին-ըղ-ի-ե-հէը. (سرغره) թուչուն առաւօտու, առխակ. "ով քաղցրաձայն մըրղիսահար.„ 39, 45։
ՄԸՐԸՐԵՄ, 64, 4։

ՆԵՂՈՍ? 67։
ՆՄԱՆԱԿ, նման, "ոչ ոք չըկայ նմանակ.„ 56, 95։

ՇԱՒԱՇ, պ. շապաշ, վայշ, լաւ, ապրի՛ս եւն, bravo! "որ քեզ ասեն յոլով շաբաշ.„ 65, 14։
ՇԱՏԼԸԽ, ա. շապլըխ, ուրախութիւն, ցնծութիւն, գուարթախօսութիւն. "շատլըխ կէնէ ի վըայ վարդուն.„ 40, 10։
ՇԱՐՒԱԹ, պ. չէրպէնի, շատ նուրբ բանուած պատառի տեսակ մը. 63, 3, 5։
ՇԱՀ, պ. շահ, թագաւոր. 32, 41։
ՇԱՄԱՆԴԱՂ, մանրամասղ փոշի. 64, 5. 64, 11։
ՇԱՄՐԱՆ "Շամրաս ծաղիկ եւ քրքում.„ 63, 6։
ՇԻՐԻՆ, պ. չիրին, քաղցր, անոյշ, գեղեցիկ. "շիրին լեզու,„ 34, 91. "շիրին շարբաթ կապել„. 63, 5։
ՇՆՉԱՆ, չնչել. 70, 4։
ՇՈՒՐ տալ, գալ. 38. 69, 1։

ՉԵԿ ՏԱՐԻ, նահանջ տարի. 66։

ՊԱՂԱՍԱՆ, բալղամ. 36։
ՊԱՐՏԱԿԻՄ, ծածկուիլ. "պարտակեցաւ ի թըփէն.„ 56, 104։
ՊԻՏ, պ. քէը? գահ. կամ պ. քէը? արագ, փութով. "Անքանդար դու քեզ պէտ արայ.„ 75, 4։

ՋՈՒԱՊ, ա. ճէվապ (جواب) պատասխան. "Ջուապ կու տայ ինքն յամէն դամ.„ 42, 55։

ՌԱՆԿ, պ. ըէննէ, գոյն. 35, 114։

ՌԱՀ, ճանապարհ. "Ռահ դասուց հրեղինացն." 29, 58։

ՌԱՀ, ուրախ, "Ռահ սիրով ընդ քեզ կու գամ." 42։

ՌԱՏ, իմն առատ. "առատ Ցորդանանըն գայ." 56, 111։

ՍԱԴԱՓ, ա. ասպէֆ. սատափ. 35, 113։

ՍԱԼԱՄ, ա. աէլա՛, ողջոյն. "սալամ դուղայ տարան վարդին." 40, 16։

ՍԱԽՏԱԴԻԼ, պ. ասխի-դիլ, խատասիրտ. "Թշուառաբաքախտ ու սախտադիլ". 66, 8։

ՍԱՀՐԱՑ, ա. ասհրա, դաշտ, բայսավայր, "ընչի լերունքդ 'ւ յամէն սահրայ." 38, 9։

ՍԱՊՐ, ա. ասպր, հալուէ (aloès), ցմախ, դառն տունկ մը. "նա սապր ու լեղի". 32, 33։

ՍԱՐԱՏՂԱՆԱՑ, ա. սէրէպան. խեչեփառ, խեցդեամին աստեղաստուն. 66, 9։

ՍԱՐԴ, սարդիոն, ՍԱՐԴԻԱԿԱՆ, սարդիոնէ. "յեռեալ եւ ընդ սարդիական" 29, 51։

ՍՈՍ, ՍՈՐ? "աւազ չարեացն սոր եւ սոս." 67, 3։

ՍՈՒՉ, պ. սո՛ղ. մեղք, յանցանք. "զիս մի խոցեր դու առանց սուչ." 41, 32։ Թերեւս այսպէս կարդալու է կոստ. երզ. ժԳ. 13. հո՛ղ բառն, որ անիմանալի ծնացած է։

ՎԱՀԵՄ, Վախեմ, երկնչիմ. 38։

ՐԱԶ? "րազ եւ նուազ արարած." 51, 22։

ՐԱՄ, երամ. 36։

ՐԱՄԵԱԼ, գառամեալ (?), "րամեալ խիստ խեղճ 'ւ ողորմ նա կենայ." 59, 14։

ՐՈՏԵԼ, ժողվել. "րոտեա գաւանողըս քո." 57, 127։

ՐՈՏԵԱԼ, *կարօտեալ*. 29, 66. *՝րոտեալ ծարաւ-
ւիմ հոգւով: Րոտեալ սիրով քո կու սյրիմ „.*
39, 36:

ՓԱՐԴԷ, պ. *փէրտէ. վարագոյր*. 38, 15:

ՔԱՄԻ, *հով*. 75:

ՔԱՖՈՒՐ, պ. *խաֆու՛ր, քափուր, սպիտակ անու-
շահոտ խէժ մը, որուն սպիտակութիւնը
բանաստեղծք կ՚առնուն նմանութեան. ուրեմն
հոս խաֆու՛ր վարդ, սպիտակ անուշահոտ վարդ.*
38, 20. 43:

ՕԳՆ, *յօդն գամ, օգնութեան գալ*. 72, 37:

ՓԻՂԱՆ, *փըղան*, պ. *ֆիլան, աղաղակ, գոչուիլ.
“զար եւ փիղան կանչեմ.„* 31, 22. 38, 17:

Ա Զ Գ Ա Ց Ի Ն Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Ն

Ա. Գալէմքեարեան Հ. Գր. Վ., Ուսումնասիրութիւնք Հեհասիայոց դասասւտանագրոյն: 1. Պիշոփ, Հեհասիայոց հին իրաւունքը: 2. Գոլէր, Իրաւունք Հայոց: 1890: Էջ 85+59: Փր. 1.25

Բ. Մէնէվիշեան Հ. Գ., Ազգաբանութիւն ազն. գարմին Տիւզեանց: 1890: Էջ 50: Փր. 1.—

Գ. Տաշեան Հ. Ց., Ագաթանգեղոս ատ Գէորգայ ասորի եպիսկոպոսին եւ ուսումնասիրութիւն Ագաթանգեղեայ գրոց: 1891: Էջ ԺԱ+159: Փր. 1.25

Դ. Տաճ Դ., Արեւելեան Հայք ի Պուքովինա: Թրգմ. Հ. Գ. Վ. Գալէմքեարեան: 1891: Էջ 79: Փր. —.85

Ե. Տաշեան Հ. Ց. Վ., Ուսումնասիրութիւնք Ստոյնկալիաստենեայ վարուց Աղեքսանդրի: 1892: Էջ Դ+272: Փր. 3.—

Զ. Տըվլէ Ա. եւ Գ. Փիտռն, Ուղեւորութիւն ի Փոքր Ասիա: Թրգմ. Հ. Ց. Վ. Տաշեան: 1892: Էջ 82: Փր. 1.—

Է. Մաո Ն., Ամառնային ուղեւորութիւնից դէպ ի Հայս: Թրգմ. Ո. Անոփեան: 1892: 89: Փր. 1.25

Ը. Գաբրիէր Ա., Նորագոյն աղբերք Մովսիսի Խորենացւոյ: Հտ. Ա.: Թրգմ. Հ. Ց. Վ. Տաշեան: 1893: Էջ Ժ+51: Փր. 1.—

Թ. Գալէմքեարեան Հ. Գ. Վ., Պատմութիւն հայ լրագրութեան: Հտր. Ա. 1794—1860: (1 լուսանկարով:) 1893: Էջ 232: Ֆր. 2.50

Ժ. Կոձիքիր Փր. Կ., Քննութիւնք գրոց Դաւթի Անյաղթի: Թրգմ. եւ յաւ. Հ. Ց. Վ. Տաշեան: 1893: Էջ Ը+92: Ֆր. 1.25

ԺԱ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵղիսաբեթուպոլիս Դրանսիլուանիոյ 1680—1779: (1 գընկատիպ.) 1893: Էջ Ժ+533: Ֆր. 4.50

ԺԲ. Խաչատէեան Գր., Ջենոք Գլակ, համեմատական ուսումնասիրութիւն: 1893: Էջ Զ+78: Ֆր. 1.—

ԺԳ. Տէր-Մովսիսեան Փ., Հայ գիւղական տունը: Թրգմ. Հ. Բ. Վ. Պիէզիկճեան: (6 տխտկ՝. 55 պտկ.:) 1894: Էջ Ը+103: Ֆր. 2.—

ԺԴ. Գաթիէր Ա., Նորագոյն աղբերք Մովսիսի Խորենացւոյ. Հտր. Բ. կամ Ցաւելուած: Թրգմ. Հ. Ց. Վ. Տաշեան: 1894: 8° Էջ ԺԱ+43: Ֆր. 1.—

ԺԵ. Տաշեան Հ. Ց. Վ., Ուսումնասիրութիւնք հայերէն փոխառեալ բառից: Ա.՝ Հ. Հիւպշման, Սեմական փոխառեալ բառեր հին հայերէնի մէջ: Բ.՝ Փորքէլման Կ., Ցունական փոխառեալ բառեր հայերէնի մէջ: Գ.՝ Հ. Հիւպշման, Հայկական Ցատուկ անուանք: 1894: Էջ Թ+145: Ֆր. 2.—

ԺԶ. Տաշեան Հ. Ց. Վ., Մատենագրական Մանր Ուսումնասիրութիւնք. Մաս Ա: Ա–Զ. Նեմեսիոս, Պրոկղ Դիադոխոս, Խոսրովիկ, Գիրք Հերծուածոց, Պրոկղ եւ Սեկունդոս: 1895: Էջ ԺԲ+296: Ֆր. 3.60

ԺԷ. Տաշեան Հ. Ց. Վ., Հայկական աշխատասիրութիւնք հայագէտ Պ. Փէթթէրի, ամփոփուած եւ թարգմ. ծանօթութեամբք: 1895: Էջ Թ+202: Ֆր. 2.5

ԺԸ. Տիտեան Կ., Սեւ ծովու ռուսական եզերքը: 1895: Էջ 92: Ֆր. 2.—

ԺԹ. Գովդիկեան Հ. Գ. Վ., Դրանսիլուանիոյ Հայոց Մետրապոլիսը կամ Նկարագիր Կերլա Հայաբնակաքի ի գիր եւ ի պատկերս: 1896: Էջ Թ+352: Ֆր. 3.60

Ի. Տաշեան Հ. Ց. Վ., "Վարդապետութիւն առաքելոց„ անվաւերական կանոնաց մատեանը. Թուղթ Ցակոբայ առ Կողբատոս եւ Կանոնք Թադէի: 1896: Էջ Թ+442: Ֆր. 6.—

ԻԱ. Տումաշէկ Վ., Սասուն եւ Տիգրիսի աղբերաց սահմանները: Պատմական եւ տեղագրական հետազօտութիւն: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէզիկճեան: 1896: Էջ Լ+62: Ֆր. 1. –

ԻԲ. Կարոիէր Ա., Աբգարու գրոյցը Մովսէս Խորենացւոյ Պատմութեան մէջ: Թրգմ. Հ. Գ. Վ. Մէնէվիշեան: 1897: Էջ ԺԵ+107: Ֆր. 1.50

ԻԳ. Ցովնաննեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնք նախնեաց ռամկօրէնի վրայ: Ուսումնասիրութիւնք եւ քաղուածներ: Մասն Ա. Ռամկօրէն մատենագրութիւնք: Տետր Ա: 1897: Էջ Ը+272: Ֆր. 4.—

ԻԴ. Ցովնաննեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնք նախնեաց ռամկօրէնի եւն: Տետր Բ: 1897: Էջ Ա—Ը: 273—522: Ֆր. 3.—

ԻԵ. Գէլցէր Հ., Համառօտ պատմութիւն Հայոց: Թրգմ. Հ. Գր. Վ. Գալէմքեարեան: Ցաւելուածք 1. Ցանկ Հայոց կոտորածներու առթիւ լոյս տեսած գրքերու: 2. Գաւազանագիրք կաթողիկոսաց եւ Պատրիարքաց Հայոց: 1897: Էջ Ը+130: Ֆր. 1.50

ԻԶ. Մէնէվիշեան Հ. Գ. Վ., Գիրք (կամ՝ յօդուած). գրելու արուեստը: Ցաւելուած՝ Գիրք կարդալու արուեստը: 1898: Էջ Լ+118: Ֆր. 1.25

ԻԷ. Խալաթեան Գր., Մ. Խորենացւոյ նորագոյն աղբիւրների մասին քննադատական ուսումնասիրութիւնք: 1898: Էջ Լ+53: Ֆր. 1.—

ԻԸ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Ակնարկ մը հայ հնագրութեան վրայ: Ուսումնասիրութիւն հայոց գրչութեան արուեստին: (10 գնկատիպ պատկերով:) 1898: Էջ ԺԱ+202: Ֆր. 2.50

ԻԹ. Դաղթաշեան Յ., Փ. Բիւզանդացի եւ իւր պատմութեան խարդախողը: Քննութիւնն Մ. Խորենացու աղբիւրներուն մասին: 1898: Էջ Թ+175: Ֆր. 2.50

Լ. Մանդեանց Լ., Հայերէն բարբառախօսութիւն: Թրգմ. ի ռուսերէնէ Հ. Գ. Վ. Մէնէվիշեան: 1899: Էջ Է+26: Ֆր. —.50

ԼԱ. Քօսեան Հ. Յ. Վ., Հայք ի Զմիւռնիա եւ ի շրջակայս: Հատոր Ա. Զմիւռնիա եւ Հայք. (պատկերազարդ:) 1899: Էջ ԺԲ+369: Ֆր. 5.—

ԼԲ. Քօսեան Հ. Յ. Վ., Հայք ի Զմիւռնիա եւ ի շրջակայս: Հատոր Բ. Զմիւռնիոյ վիճակին գլխաւոր քաղաքներն եւ Հայք. (պատկերազարդ:) 1899: Էջ Ժ+161: Ֆր. 2.50

ԼԳ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵղիսաբեթուպոլիս Դրանսիլուանիոյ. Բ. Հտր. 1780—1825: 1899: Էջ Է+554: Ֆր. 5.—

ԼԴ. Գազանճեան Յ., Եւդոկիոյ Հայոց գաւառաբարբառը: 1899: Էջ Է+120: Ֆր. 1.—

ԼԵ. Կարդիեռն Ա., Հեթանոս Հայաստանի ուխտ մեհեաններն Ագաթանգեղոսի եւ Մ. Խորենացւոյ համեմատ: Թրգմ. Հ. Յ. Վ. Տաշեան (1 քարտէզով): 1899: Էջ 43: Ֆր. —.70

ԼԶ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Ժողովածոյք առակաց վարդանայ, ըստ Ն. Մառի, տեղեկատուութիւն եւ քաղուածքներ: 1900: Էջ ԺԱ+193: Ֆր. 2.50

ԼԷ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Մատենագրական Մանր Ուսումնասիրութիւնք. (տես ԺԶ:) Մասն Բ: Է–Ժ.

Խիկար եւ իւր իմաստութիւնն, Ազապետոս եւ իւր Յորդորականք առ Յուստինիանոս, Թղթակցութիւն Աբգարու եւ Քրիստոսի ըստ նորագիւտ արձանագրութեան Եփեսոսի, եւ Դէորգայ Պիսիդեայ Վեցօրեայք: 1901: Էջ ԺԲ+384: Քր. 4.50

ԼՀ. Տէր-Պօղոսեան Գր., Նկատողութիւններ Փաւստոսի Պատմութեան վերաբերեալ: 1901: Էջ Հ+110: Քր. 1.50

ԼԹ. Վէրէր Ս., Արարատը Ս. Գրոց մէջ: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէզիկճեան: 1901: Էջ Ե+77: Քր. 1.—

Խ. Սանտալճեան Յովհէփ Վ., Ասորեստանեայ եւ Պարսիկ սեպագիր արձանագրութիւնք կամ որոնք Նահրի-Ուրարտու աշխարհին պատմութեան կը վերաբերին: 1901: Էջ 262: Քր. 4.50

ԽԱ. Խալաթեանց Բագրատ, Հայ ժողովրդական դիւցազնական վէպը: 1903: Էջ Հ+72 Քր. 1.—

ԽԲ. Մէնէվիշեան Հ. Գ. Վ., Արդի լեզուագիտութիւնը: Հտր Ա.: 1903: Էջ Հ+204: Քր. 3.—

ԽԳ. Մարկարտ Յ., Հայ Բդեաշխք: Թրգմ. Հ. Թ. Կէտիկեան: 1903: Էջ 39: Քր. —.75

ԽԴ. Գալցէր Հ., Սկզբնաւորութիւնք Բիւզանդեան քանակաթեմերու դրութեան (1 քարտէզով): Թրգմ. Հ. Գ. Գարանֆիլեան: 1903: Էջ Հ+83: Քր. 2.—

ԽԵ. Կիւլէսէրեան Բ. Վ., Ծովք, Ծովք-Տլուք եւ Հոմ-Կլայ, պատմական եւ տեղագրական ուսումնասիրութիւն: (1 քարտէզով): 1904: Էջ Հ+117: Քր. 1.50

ԽԶ. Կիւլէսէրեան Բ. Վ., Կոլոտ Յովհաննէս Պատրիարք. պատմագրական եւ քանասիրական ուսումնասիրութիւն: 1904: Էջ ԺԴ+227: Քր. 3.50

ԽԷ. Պէդէրսըն Հ., Նպաստ մը հայ. լեզուի պատմութեան: Թրգմ. Հ. Գ. Գարանֆիլեան: 1904: Էջ Հ+87: Քր. 1.25

ԽԸ. Տէր-Մկրտչեան Գ. եւ Ածառեան Հ. Ց., Քննութիւն եւ համեմատութիւն Եզնկայ նորագիւտ ձեռագրին: 1904: Էջ Ը+105: Փր. 1.50

ԽԹ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵղիսաբեթուպոլիս: Գ. հտր. 1825–1904: Էջ ժ+658: Փր. 7.—

Ծ. Շտրէք Մ., Հայաստան, Քրդաստան եւ արեւմտեան Պարսկաստան քաքեւլական-ասորեստանեայ սեպագրերու համաձայն: Թրգմ. Հ. Բ. Պիւզիկճեան: 1904: Էջ Ը+222: Փր. 3.—

ԾԱ. Խաղաղթեանց Գր., Հայ Արշակունիք ըստ Մովս. Խորենացւոյ, կամ Նոր ուսումնասիրութիւններ Մովս. Խորենացւոյ մասին: Թրգմ. Արսէն Ս. Սիմոնեանց: 1906: Էջ Ը+124: Փր. 1.50

ԾԲ. Պեդերսըն Հ., Հայերէն եւ դրացի լեզուները: Թրգմ. Հ. Թ. Կէտիկեան: 1907: Էջ ԺԱ+257: Փր. 5.—

ԾԳ. Հիւբշմաան Հ., Հին Հայոց տեղւոյ անունները: Թրգմ. Հ. Բ. Պիւզիկճեան: 1907: Էջ ԺԶ+443: Փր. 7.—

ԾԴ. Պեդերսըն Հ., Հին հայերէնի ցուցական դերանունները: Թրգմ. Հ. Ց. Տաշեան: 1907: Էջ Ը+90: Փր. 2.—

ԾԵ. Գալէմքեարեան Հ. Գ. Վ., Կենսագրութիւն Սարգիս Արքեպիսկոպոսի Սարաֆեան եւ ժամանակին հայ կաթոլիկեայք: 1908: Էջ ԺԳ+433: Փր. 5.—

ԾԶ. Ածառեան Հրաչեայ, Հայերէն նոր բառեր Նորագիւտ Մնացորդաց գրոց մէջ: 1908: Էջ 38: Փր. —.60

ԾԷ. Կիւլէսերեան Բարգէն Ծ. Վ., Ընդհանուր քննական ուսումնասիրութիւն: 1909: Էջ ԻԸ+458: Փր. 7.—

ԺԸ. Ակինեան Հ. Ներսէս, Ա. Տիմոթէոս Կուզ հայ մատենագրութեան մէջ: Էջ 60: Բ. Ածառեան Հրաչեայ, Հայերէն նոր բառեր Տիմոթէոս Կուզի հակաճառութեան մէջ: 1909: Էջ 61—106: Ֆր. 1.50

ԺԹ. Ակինեան Հ. Ներսէս, Զաքարիա Եպիսկոպոս Գնունեաց եւ իւր տաղերը: 1909: Էջ ԺԲ+87: Ֆր. 1.—

